

CRNA GORA
AGENCIJA ZA ELEKTRONSKE KOMUNIKACIJE
I POŠTANSKU DJELATNOST

**ANALIZA TRŽIŠTA POZIVA KOJI POTIČU IZ JAVNE
TELEFONSKE MREŽE I KOJI SE PRUŽAJU NA FIKSNOJ LOKACIJI
-VELEPRODAJNI NIVO**

Podgorica, novembar 2010.godine

SADRŽAJ

Rezime	4
1. Uvod	8
1.1 Regulatorni okvir	8
1.2 Pravni osnov za sprovođenje postupka definisanja i analize relevantnog tržišta	10
1.3 Saradnja sa Upravom za zaštitu konkurencije.....	11
1.4. Hronološki redosled aktivnosti Agencije u postupku analize relevantnih tržišta.....	11
2. Definisanje relevantnog tržišta.....	14
2.1. Opis postupka definisanja tržišta	14
2.2. Karakteristike tržišta.....	14
2.3 Relevantno tržište usluga- maloprodajni nivo	19
2.4. Analiza stepena supstitucije na strani tražnje.....	20
2.5. Korišćenje alternativnih usluga	21
2.5.1. Pozivi započeti iz mobilnih mreža kao supstitutivna usluga pozivima započetim iz fiksne mreže.....	21
2.5.2. Neupravljeni pozivi putem internetskog protokola (VoIP) kao supstitutivna usluga pozivima započetim iz fiksne mreže	22
2.5.3. Pozivi putem usluga izbora operatora (eng. Carrier selection)	23
2.6. Relevantno tržište usluga-veleprodajni nivo	25
2.7. Analiza stepena supstitucije na strani tražnje.....	27
2.8. Korišćenje alternativnih usluga	27
2.8.1 Izgradnja alternativne pristupne mreže do krajnjeg korisnika	27
2.8.2. Usluga iznajmljenih linija.....	28
2.8.3. Korišćenje usluge za sopstvene potrebe (eng. self supply).....	29
2.9. Analiza stepena supstitucije na strani ponude – veleprodajni nivo	30
2.10. Relevantno geografsko tržište.....	30
2.11. Zaključak Agencije o definiciji relevantnog tržišta.....	31
3. Analiza relevantnog tržišta.....	32
3.1. Cilj i predmet analize relevantnog tržišta	32
3.2. Tržišno učešće operatora na relevantnom tržištu.....	33
3.3. Kontrola infrastrukture čiji se obim ne može lako udvostručiti.....	35
3.4. Kompenzaciona kupovna moć drugih operatora.....	36

3.5. Ekonomija obima	37
3.6. Ekonomija širine.....	38
3.7. Stepen vertikalna integracije	38
3.8. Zaključak Agencije o statusu operatora sa značajnom tržišnom snagom	39
4. Prepreke razvoju konkurencije.....	40
4.1 Tržišna dimenzija prepreka razvoju konkurencije.....	41
4.1.1 Vertikalno prenošenje značajne tržišne snage	42
4.1.2 Horizontalno prenošenje značajne tržišne snage.....	44
4.1.3 Značajna tržišna snaga na pojedinom/jednom tržištu.....	44
4.1.4 Završavanje (terminacija) poziva	46
4.2 Uzročno posledična dimenzija prepreka razvoju tržišne konkurencije	47
4.3. Prepreke razvoju konkurencije na tržištu započinjanja (originacije) poziva iz javnih komunikacijskih mreža koje se pruža na fiksnoj lokaciji.....	47
4.4. Vertikalno prenošenje značajne tržišne snage	48
4.4.1. Odbijanje dogovora/uskraćivanje pristupa.....	48
4.4.2. Prenošnje značajne tržišne snage na necjenovnim osnovama	48
4.4.3. Prenošnje značajne tržišne snage na cjenovnoj osnovi.....	52
5. Određivanje obaveza operatorima sa značajnom tržišnom snagom, ili ukidanje ili izmjena propisanih obaveza	54
5.1 Obaveza obezbjeđivanja preglednosti, referentna interkonekciona ponuda.....	55
5.2 Obaveza obezbjeđivanja jednakog tretmana-nediskriminatornost	59
5.3 Obaveza odvajanja računovodstvenih evidencija	61
5.4. Obaveza omogućivanja pristupa elementima mreže i njihovog korišćenja	63
5.5. Obaveza nadzora cijena i troškovnog računovodstva	66
6. Dodatak – Mišljenje Uprave za zaštitu konkurencije.....	74

Rezime

Regulatorni okvir danas predstavlja regulatorni model koji je prihvaćen kao najbolji poznati model i u mnogim zemljama koje nijesu članice Evropske unije a sadrži Direktivu 2002/21/EC Evropske komisije o zajedničkom regulatornom okviru za elektronske komunikacione mreže i usluge („Okvirna direktiva“), i četiri Direktive (pod zajedničkim nazivom: „Specifične Direktive“) i to: Direktiva o pristupu, Direktiva o odobrenju, Direktiva o univerzalnom servisu i Direktiva o privatnosti u elektronskim komunikacijama.

Agencija je u sprovođenju postupka analize tržišta, propisanim članom 42. Zakona o elektronskim komunikacijama, naročito vodila računa o primjeni Smjernica Evropske Komisije za nacionalna regulatorna tijela, o definisanju i analizi relevantnih tržišta, kao i primjeni Preporuke Evropske komisije o relevantnim tržištima koja podliježu *ex ante* regulaciji.

Zakonom o elektronskim komunikacijama („Sl.list Crne Gore“, broj 50/2008) u članu 8. utvrđena je, između ostalih, nadležnost Agencije da vrši nadzor tržišta, utvrđuje operatore sa značajnom tržišnom snagom i preduzima preventivne mjere za spriječavanje negativnih efekata značajne tržišne snage operatora.

Savjet Agencije za elektronske komunikacije i poštansku djelatnost je, po pribavljenom mišljenju Uprave za zaštitu konkurencije, na sjednici od 03.04.2009. godine, a nakon sprovedenog konsultativnog procesa, usvojio Odluku o relevantnim tržištima usluga i relevantnom geografskom tržištu («Sl.list Crne Gore,» broj.29/09). Odlukom je određena teritorija Crne Gore kao relevantno geografsko tržište.

Tržište poziva koji potiču iz javne telefonske mreže i koji se pružaju na fiksnoj lokaciji -veleprodajni nivo, koje je predmet ove analize je obuhvaćeno Odlukom o relevantnim tržištima usluga i relevantnom geografskom tržištu, što znači da je predmet *ex ante* regulacije.

Osnovni koraci u postupku analize relevantnog tržišta su:

- I Definicija relevantnog tržišta usluga na tržištu elektronskih komunikacija,
- II Analiza relevantnog tržišta, odnosno utvrđivanje da li je na tržištu prisutna efikasna konkurencija ili postoji operator koji posjeduje značajnu tržišnu snagu,
- III Određivanje obaveza operatorima sa značajnom tržišnom snagom, ili ukidanje ili izmjena propisanih obaveza.

I Definicija relevantnog tržišta usluga i relevantnog geografskog tržišta

Relevantno tržište usluga čine oni proizvodi, odnosno usluge, koji su, posmatrano sa pozicije krajnjeg korisnika, međusobno zamjenjivi zbog svojih karakteristika, cijena ili namjene. Na bazi sprovedenog postupka definicije Agencija je zaključila da se ovo relevantno tržište sastoji se od sledećih kategorija usluga:

- usluge započinjanja poziva iz mreže Crnogorskog Telekom-a i Mtel-a za potrebe terminacije na brojeve krajnjih korisnika, uključujući originaciju koja se pruža za sopstvene potrebe,
- usluge započinjanja poziva za usluge izbora operatora,
- usluga započinjanja (originacije) poziva za pristup brojevima operatora, uključujući pristup brojevima za dial-up, brojevima za usluge sa dodatom vrijednošću, usluge posebnih službi, usluge hitnih službi i usluge od društvenog značaja u mreži drugog operatora.

Takođe, Agencija je odredila da je relevantno geografsko tržište za pružanje navedenih usluga u opsegu nacionalno, s obzirom da su identični preovlađujući uslovi konkurencije, pravni i regulatorni okvir i cjenovna politika na čitavoj teritoriji Crne Gore.

II Analiza relevantnog tržišta

Saglasno odredbama poglavlja V koje se odnosi na obezbjeđenje konkurencije iz Zakona o elektronskim komunikacijama, Agencija je postupak analize relevantnih tržišta sprovodila u cilju ocjene stepena konkurentnosti na određenom relevantnom

tržištu, odnosno procjene da li postoje operatori sa značajnom tržišnom snagom na određenom relevantnom tržištu.

Pri procjenjivanju da li operator ima značajnu tržišnu snagu, Agencija je uzela u obzir neke od kriterijuma sadržanih u članu 40. Zakona, a koji su od najveće važnosti kod analize ovog relevantnog tržišta.

Nakon sprovedene analize relevantnog tržišta Agencija je konstatovala da je Crnogorski Telekom a.d. Podgorica, operator sa značajnom tržišnom snagom na Tržištu poziva koji potiču iz javne telefonske mreže i koji se pružaju na fiksnoj lokaciji-veleprodajni nivo.

III Određivanje obaveza operatorima sa značajnom tržišnom snagom

Identifikacija operatora sa značajnom tržišnom pozicijom podrazumijeva propisivanje i nametanje ex-ante obaveza, koje treba da budu proporcionalne i adekvatne utvrđenom problemu-odstupanju od efikasne konkurencije.

Agencija ocjenjuje da se princip proporcionalnosti može zadovoljiti ako se svakom operatoru sa značajnom tržišnom snagom odrede one regulatorne obaveze koje će najbolje riješiti postojeće i potencijalne prepreke razvoju konkurencije, koje su, takođe, konstatovane ovim dokumentom.

Agencija predlaže da se Crnogorskom Telekom-u kao operatoru sa značajnom tržišnom snagom odrede sledeće regulatorne obaveze:

1. Obaveza obezbjeđivanja preglednosti, referentna interkonekciona ponuda;
2. Obaveza obezbjeđivanja jednakog tretmana-nediskriminatornost;
3. Obaveza odvajanja računovodstvenih evidencija;
4. Obaveza omogućivanja pristupa elementima mreže i njihovog korišćenja;

5. Obaveza nadzora cijena i troškovnog računovodstva.

Shodno članu 43 stav 6 Zakona o elektronskim komunikacijama, Agencija za elektronske komunikacije i poštansku djelatnost je zatražila mišljenje Uprave za zaštitu konkurencije o načinu na koji je Agencija odredila relevantno tržište, utvrdila operatora sa značajnom tržišnom snagom i odredila opseg regulatornih mjera na relevantnom tržištu, a koje je sastavni dio ovog dokumenta.

1. Uvod

1.1 Regulatorni okvir

Regulatorni okvir Evropske unije iz 2002.godine rezultat je dugog i kontinuiranog procesa rasprava i analiza o načinima ostvarivanja najprikladnijeg okruženja za razvoj efikasne konkurencije u sektoru elektronskih komunikacija. Regulatorni okvir danas predstavlja regulatorni model koji je prihvaćen kao najbolji poznati model i u mnogim zemljama koji nisu članice Evropske unije, i sadrži:

Direktivu 2002/21/EC Evropske komisije o zajedničkom regulatornom okviru za elektronske komunikacione mreže i usluge („*Okvirna direktiva*“)¹, i četiri Direktive (pod zajedničkim nazivom: „*Specifične Direktive*“) i to:

Direktiva Evropske komisije o pristupu i interkonekciji elektronskih komunikacionih mreža I pripadajućih kapaciteta („*Direktiva o pristupu*“)²;

Direktiva Evropske komisije o odobrenju na području elektronskih komunikacionih mreža I usluga („*Direktiva o odobrenju*“)³;

Direktiva Evropske komisije o univerzalnom servisu i pravima korisnika vezanim za elektronske komunikacione mreže i usluge („*Direktiva o univerzalnom servisu*“)⁴;

Direktiva Evropske komisije o zaštiti privatnosti i povjerljivosti komunikacija u sektoru elektronskih komunikacija („*Direktiva o privatnosti u elektronskim komunikacijama*“)⁵

---

¹ Directive 2002/21/EC Framework Directive (OJ of the EC L 108/33 from 24.04.2002)

² Directive 2002/19/EC Access Directive (OJ of the EC L 108/7 from 24.04.2002)

³ Directive 2002/20/EC Authorisation Directive (OJ of the EC L 108/21 from 24.04.2002)

⁴ Directive 2002/22/EC Universal Service Directive (OJ of the EC L 108/51 from 24.04.2002)

⁵ Directive 2002/58/EC Directive on Privacy and electronic communications (OJ of the EC L 201/37 from 31.07.2002)

Evropska komisija je 2002.godine objavila Smjernice za nacionalna regulatorna tijela, o definisanju i analizi relevantnih tržišta⁶, utvrđivanju statusa operatora sa značajnom tržišnom snagom i nametanju regulatornih obaveza. Osnovna svrha Smjernica je doprinos harmonizaciji primjene regulatornih načela, i konzistentnosti regulacije. Korišćenje iste metodologije definisanja i analize tržišta osigurava da većina tržišta definisanih za potrebe sektorski specifične regulacije odgovaraju definicijama koje bi bile primjenjene saglasno propisima o zaštiti konkurencije.

Evropska komisija je, saglasno članu 15. Okvirne Direktive usvojila sledeće:

- Preporuku (2003/311/EC)⁷ o relevantnim tržištima u sektoru elektronskih komunikacija koja je sadržala 18 tržišta koja podliježu *ex ante* regulaciji i
- Revidiranu Preporuku(2007/879/EC)⁸ relevantnim tržištima u sektoru elektronskih komunikacija koja je sadržala 7 tržišta koja podliježu *ex ante* regulaciji .

Tržišta koja više nisu sastavni dio važeće Preporuke o relevantnim tržištima i dalje mogu biti predmet regulacije, ali nakon sprovođenja testa tri kriterijuma, koji se odnosi na utvrđivanje:

- prisustva snažnih i trajnih prepreka za ulazak na tržište, koje mogu biti strukturne, pravne i regulatorne prirode;
- ocjene realnosti većeg stepena konkurentnosti određenog tržišta u naredne dvije godine i u odsustvu regulatornih mjera;
- ocjene regulatora da li su važećim Zakonom o zaštiti konkurencije propisane mjere za suzbijanje antikonkurentne prakse i strukturnih poremećaja na konkretnom tržištu elektronskih komunikacija.

---

⁶ Commission guidelines on market analysis and the assessment of significant market power under the Community regulatory framework for electronic communications networks and services (OJ of the EC C 165/6 from 11.07.2002)

⁷ Commission recommendation on relevant product and service markets within the electronic communications sector susceptible to *ex ante* regulation in accordance with Directive 2002/21/EC of the European parliament and of the Council on a common regulatory framework for electronic communication networks and services (OJ of the EC L 114/456 from 08.05.2003).

⁸ Commission recommendation of 17 December 2007 on relevant product and service markets within the electronic communications sector susceptible to *ex ante* regulation in accordance with Directive 2002/21/EC of the European Parliament and of the Council on a common regulatory framework for electronic communications networks and services.

1.2 Pravni osnov za sprovođenje postupka definisanja i analize relevantnog tržišta

Zakonom o elektronskim komunikacijama (Sl.list Crne Gore, broj 50/2008) u članu 8 utvrđena je, između ostalih, nadležnost Agencije da vrši nadzor tržišta, utvrđuje operatore sa značajnom tržišnom snagom i preduzima preventivne mjere za sprječavanje negativnih efekata značajne tržišne snage operatora.

Agencija je, saglasno članu 41 Zakona, utvrdila predlog teksta Odluke o relevantnim tržištima usluga i relevantnom geografskom tržištu, koji je bio predmet javnih konsultacija.

Savjet Agencije za elektronske komunikacije i poštansku djelatnost je, po pribavljenom mišljenju Uprave za zaštitu konkurencije, na sjednici od 03.04.2009. godine, a nakon sprovedenog konsultativnog procesa, usvojio Odluku o relevantnim tržištima usluga i relevantnom geografskom tržištu. Odlukom je određena teritorija Crne Gore kao relevantno geografsko tržište. Takođe, ovom Odlukom se određuju i relevantna tržišta usluga i to:

1. Tržište pristupa javnoj telefonskoj mreži na fiksnoj lokaciji za fizička i pravna lica- maloprodajni nivo;
2. Tržište poziva koji potiču iz javne telefonske mreže i koji se pružaju na fiksnoj lokaciji-veleprodajni nivo;
3. Tržište poziva koji završavaju u individualnim javnim telefonskim mrežama i koji se pružaju na fiksnoj lokaciji-veleprodajni nivo;
4. Tržište pristupa infrastrukturi mreže na nivou veleprodaje (uključujući zajednički ili potpuno razvezani pristup na utvrđenoj lokaciji) -veleprodajni nivo;
5. Tržište širokopojasnog pristupa -veleprodajni nivo ;
6. Terminalni ili zaključni segmenti iznajmljenih linija, bez obzira na tehnologiju korišćenu da se obezbedi zakupljeni ili dodijeljeni kapacitet -veleprodajni nivo;
7. Tržište poziva koji završavaju u individualnim mobilnim mrežama-veleprodajni nivo.

Agencija može da proširi navedenu listu relevantnih tržišta nakon sprovedenog testa trostrukog kumulativnog kriterijuma, u skladu sa članom 41. stav 2 Zakona o elektronskim komunikacijama.

Tžište poziva koji potiču iz javne telefonske mreže i koji se pružaju na fiksnoj lokaciji-veleprodajni nivo je dio važeće Preporuke Evropske komisije, što znači da je Evropska komisija zaključila da su na relevantnom tržištu istovremeno zadovoljena tri kriterijuma, te na taj način utvrdila da je relevantno tržište podložno prethodnoj regulaciji u većini zemalja Evropske unije.

1.3. Saradnja sa Upravom za zaštitu konkurencije

Imajući u vidu činjenicu da član 41 Zakona propisuje da Agencija u saradnji sa organom nadležnim za zaštitu konkurencije određuje, prati, preispituje relevantne usluge i relevantna geografska tržišta u Crnoj Gori u oblasti usluga elektronskih komunikacija, Agencija za elektronske komunikacije i poštansku djelatnost i Uprava za zaštitu konkurencije potpisale su Sporazum o saradnji na području obezbjeđenja konkurencije i predupređenja štetnih efekata nedostatka konkurencije na tržištu usluga elektronskih komunikacija.

1.4. Hronološki redosled aktivnosti Agencije u postupku analize relevantnih tržišta

Evropski regulatorni okvir (Okvirna Direktiva Evropske komisije⁹) upućuje da se prilikom određivanja relevantnih tržišta usluga i relevantnih geografskih tržišta uvažavaju nacionalne okolnosti i specifičnosti.

Nakon sagledavanja više faktora koji se odnose na veličinu i strukturu tržišta Crne Gore, postojeći nivo razvoja tržišta elektronskih komunikacija, kao i ciljeve regulatorne politike, Agencija je odredila sedam relevantnih tržišta, saglasno Revidiranoj Preporuci Evropske komisije o relevantnim tržištima iz 2007.godine.

---

⁹ Directive 2002/21/EC of 7 March 2002 on a common regulatory framework for electronic communications networks and services (Framework Directive)

- Agencija je dana 18.02.2009.godine inicirala javne konsultacije, saglasno članu 41 Zakona, povodom Predloga Odluke o relevantnim tržištima usluga i relevantnom geografskom tržištu. Rok za dostavljanje primjedbi i sugestija je bio 1 mjesec dana. Pregled komentara, sugestija i primjedbi na tekst Predloga Odluke o relevantnim tržištima usluga i relevantnom geografskom tržištu koji je bio predmet javnih konsultacija u periodu 16.02.-18.03.2009.godine je dostupan na web site-u Agencije;
- Savjet Agencije je, po pribavljenom mišljenju Uprave za zaštitu konkurencije, dana 03.04.2009.godine usvojio Odluku o relevantnim tržištima usluga i relevantnom geografskom tržištu (Sl.list Crne Gore, br.29/09);
- Radna grupa za analizu tržišta je pristupila kreiranju upitnika i to: upitnika za fiksne mreže, upitnika za mobilne mreže, upitnika za širokopojasni pristup i upitnika za podacima Radio difuznog centra. Upitnicima su specificirani statistički, operativni i finansijski podaci koji se odnose na period od poslednje tri godine (na polugodišnoj osnovi) neophodni za sprovođenje postupka definisanja i analize relevantnih tržišta. Agencija je dana 08.04.2009.godine uputila operatorima Predloge specificiranih upitnika, sa rokom od 7 dana za dostavljanje primjedbi, sugestija i zahtjeva za dodatnim pojašnjenjima. Ovaj rok je, u naknadnoj komunikaciji sa operatorima produžen 7 dana;
- Dana 28.04.2009. godine potpisan je Sporazum o saradnji Agencije za elektronske komunikacije i Uprave za zaštitu konkurencije;
- Agencija je dostavila dana 04.05.2009.godine operatorima usaglašene forme Upitnika uz obavezu da se traženi podaci po Upitnicima dostave najkasnije u roku od 1 mjesec dana;
- Radna grupa za analizu tržišta je u periodu 04.-05.06.2009.godine prisustvovala Seminaru o analizi relevantnih tržišta u skladu sa novom Preporukom Evropske komisije, koji se, u organizaciji TAIEX-a iz Evropske komisije, održavao u Podgorici.
- Savjet Agencije za elektronske komunikacije i poštansku djelatnost je na Sjednici od 03.07.2009.godine usvojio tekst Metodologije za sprovođenje postupka analize relevantnih tržišta koji je dostupan na web site-u Agencije.
- U periodu 27.10. do 30.10. 2009.godine radna grupa za analizu tržišta je bila u radnoj posjeti regulatoru iz Slovenije.
- U periodu od 01.12. do 03.12.2009.godine u radnoj posjeti Agenciji je boravio ekspert angažovan od strane TAIEX-a na završnoj provjeri urađenih okumenata-analiza relevantnih tržišta i finalnoj verifikaciji projekta.

Pregled operatora i pružalaca usluga elektronskih komunikacija kojima su upućeni upitnici:

Naziv operatora	Adresa sjedišta operatora	Tip Upitnika	Datum dostavljanja upitnika/upitnika sa dodatnim podacima
Crnogorski Telekom Podgorica	Moskovska 29, 81000 Podgorica	Upitnik za fiksnu mrežu, Upitnik za širokopojasni pristup, Upitnik za iznajmljene linije.	08.04.2009/12.10.2009.
Mtel Podgorica	Kralja Nikole 27, 81000 Podgorica	Upitnik za fiksnu mrežu, Upitnik za mobilnu mrežu, Upitnik za širokopojasni pristup, Upitnik za iznajmljene linije.	08.04.2009/12.10.2009
PTT Inženjering Podgorica	Mitra Bakića bb 81 000 Podgorica	Upitnik za fiksnu mrežu.	08.04.2009
MontSky Herceg Novi	Bulevar Save Kovačevića 123 81 000 Podgorica	Upitnik za fiksnu mrežu.	08.04.2009
Cabling d.o.o Budva	Meditranska 8, 85310 Budva	Upitnik za fiksnu mrežu Upitnik za iznajmljene linije.	08.04.2009/12.10.2009
T-Mobile Podgorica	Moskovska 29, 81000 Podgorica	Upitnik za mobilnu mrežu, Upitnik za širokopojasni pristup	08.04.2009/12.10.2009
ProMonte Podgorica	Džordža Vašingtona 83 81 000 Podgorica	Upitnik za mobilnu mrežu, Upitnik za širokopojasni pristup	08.04.2009/12.10.2009
Radio difuzni centar d.o.o. Podgorica	Cetinjski put bb, 81000 Podgorica	Upitnik za RDC Upitnik za iznajmljene linije.	08.04.2009/12.10.2009
Mnnews doo Podgorica	Bohinjska 1A, 81000 Podgorica	Upitnik za fiksnu mrežu. Upitnik za iznajmljene linije	08.04.2009/12.10.2009
Dasto Montel d.o.o Cetinje	Njegoševa 1 81250 Cetinje	Upitnik za iznajmljene linije.	12.10.2009

2. Definisane relevantnog tržišta

2.1. Opis postupka definisanja tržišta

Relevantno tržište je skup svih javno ponuđenih telekomunikacionih servisa, koji su po svojim karakteristikama i namjeni međusobno zamjenjivi na određenom geografskom području, pri datom nivou cijena.

Osnovna načela definisanja relevantnih tržišta odnose se na analizu stepena supstitucije na strani tražnje, stepena supstitucije na strani ponude i analize potencijalnih konkurentskih pritisaka. Analiza stepena supstitucije na strani tražnje predstavlja utvrđivanje asortimana usluga koje krajnji korisnik može smatrati supstitutivnim uslugama na relevantnom tržištu. Takođe, vrši se analiza može li potencijalni pružalac telekomunikacionih servisa brzo i uz relativno male troškove ponuditi konkretnu uslugu na relevantnom tržištu kao odgovor malom, ali značajnom, trajnom povećanju cijena usluge od strane hipotetskog monopoliste. Kod supstitucije na strani ponude operator odmah reaguje na povećanje cijene, dok je potencijalnim konkurentima potrebno više vremena i ulaganja za pružanje istovjetne usluge na tržištu.

U svrhu definisanja tržišta može se koristiti tehnika Hipotetičkog Monopolističkog Testa koja, počevši od najuže moguće definicije tržišta koje se analizira, određuje da li hipotetički monopolista može da sprovede malo ali značajno trajno povećanje cijena, a da pritom ne izgubi dio prihoda, usled preorijentacije krajnjih korisnika ka supstitutivnim uslugama.

Relevantno geografsko tržište predstavlja područje na kome su određeni pružaoci telekomunikacionih usluga uključeni u ponudu i tražnju za uslugama, a gdje su uslovi konkurencije dovoljno homogeni da se to područje razlikuje od susjednih područja.

2.2. Karakteristike tržišta

Tržište koje je predmet ove analize obuhvata opseg veleprodajnih usluga koje se pružaju putem javne fiksne mreže, a koje su neophodni inputi drugim kompanijama koje namjeravaju pružati usluge fiksne telefonije krajnjim korisnicima.

Uslugu poziva iz fiksnih mreža krajnjim korisnicima na tržištu elektronskih komunikacija u Crnoj Gori pružaju sledeći operatori:

1) Crnogorski Telekom A.D.

2) M:tel d.o.o

1) **Crnogorski Telekom** je najveći fiksni operator koji ima sopstvenu PSTN mrežu. Osnovna djelatnost kompanije su održavanje i eksploatacija telekomunikacionog sistema na području Crne Gore, razvoj telekomunikacionih tehnologija i obezbjeđivanje telekomunikacionih usluga korisnicima. Kompanija obezbjeđuje pružanje usluga fiksne telefonije koje se odnose na lokalne, nacionalne i međunarodne telefonske usluge, kao i širok spektar ostalih telekomunikacionih usluga, uključujući rentiranje mreža, mreže podataka, teleks i telegrafske usluge.

Arhitektura mreže sastoji se od 10 lokalnih i glavnih/lokalnih digitalnih centrala i 2 međunarodne/tranzitne centrale.

Na vrhu strukture je međunarodni i tranzitni rang centrala (MnC/TC) koje su locirane u Podgorici. Koriste se za povezivanje sa centralama nižih nivoa i za interkonekciju sa drugim operatorima.

Centrala	Lokacija	Medjunarodni kod signalizacione tačke – ISPC
MnC7TC Podgorica 1	Podgorica	2-040-4 (0-4420)
MnC7TC Podgorica 2	Podgorica	2-040-2 (0-4418)

Nivo ispod međunarodnog/tranzitnog se sastoji od glavno/lokalnih centrala (GC/LC). Ove centrale se koriste za povezivanje sa MnC7TC i obezbjeđuju vezu manjih lokalnih centrala sa MnC7TC, kao i vezu sa udaljenim preplatničkim stepenima. Gc/LC centrale su locirane u: Herceg Novom , Pljevljima, Beranama i Baru.

Lokalni nivo se sastoji od centrala na lokacijama:

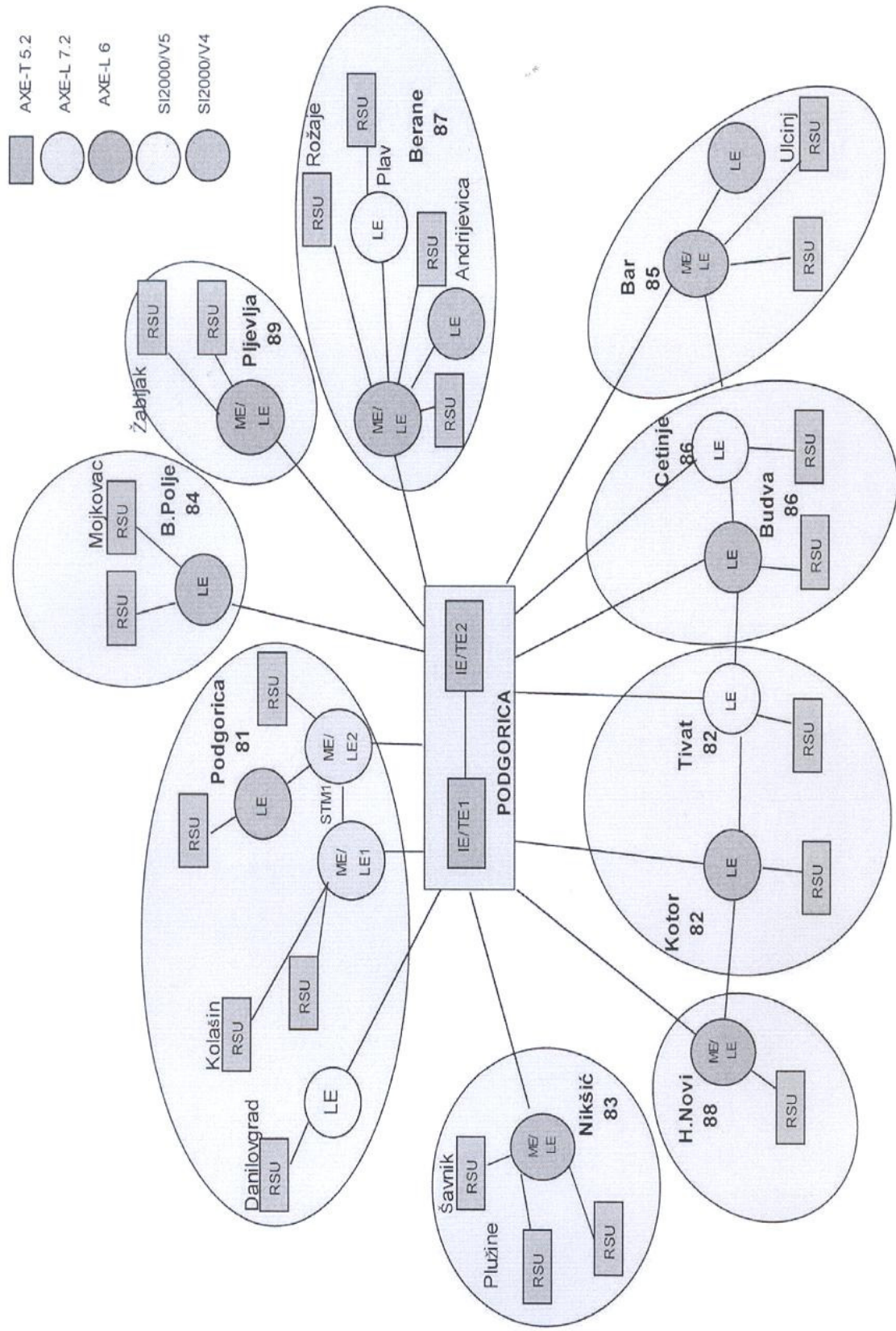
- Podgorica, dvije centrale tipa AXE
- Nikšić, Kotor, Budva i Bijelo Polje sa centralama tipa AXE
- Tivat, Danilovgrad, Cetinje i Plav sa centralama tipa SI 2000

Sve lokalne centrale (sa izuzetkom LC Plav koja je povezana na GL7LC Berane) su povezane sa medjunarodno/tranzitnim centralama u Podgorici.

Geografski kod	Lokalna centrala	Lokacija	Signalizaciona tačka
20	LC 1 Podgorica	Podgorica	2-10373
20	LC3 Podgorica	Podgorica	2-10374
32	LC Kotor	Kotor	2-10499
40	LC Nikšić	Nikšić	2-10627
50	LC Bijelo Polje	Bijelo Polje	2-10755
30	GC7LC Bar	Bar	2-10885
33	LC Budva	Budva	2-11012
51	GC7LC Berane	Berane	2-11139
31	GC7LC Herceg Novi	Herceg Novi	2-11268
52	GC7LC Pljevlja	Pljevlja	2-11395

Povezivanje izmedju centrala je ostvareno digitalnim protocima $nx2$ Mb/s. Za povezivanje centrala se koriste linkovi u digitalnim sistemima prenosa koji su realizovani sa uređajima u SDH tehnologiji gdje se kao prenosni medijum koristi optičko vlakno i digitalni linkovi u sistemima prenosa koji su realizovani radiorelejnim uređajima u PDH tehnologiji.

Usluga započinjanja (originacije) poziva obuhvata usluge u kojima operator prenosi, na osnovu koda za odabir operatora, pozive koje generišu krajnji korisnici operatora unutar sopstvene mreže ili prema drugim mrežama, na pristupnu tačku drugog operatora.

Usluga započinjanja (originacije) poziva pruža se zavisno od tačke međupovezivanja koja može biti unutar lokalnog ili nacionalnog pristupnog područja. Ako se operator spoji na lokalnoj pristupnoj tački, može se koristiti uslugama lokalnog započinjanja (originacije) poziva samo na području koje pokriva dotična lokalna pristupna tačka. Kod nacionalnog saobraćaja sadašnja mogućnost je da operator može koristiti usluge nacionalnog polaznog saobraćaja.

Povezivanje mreže Telekoma i mreže Operatora se realizuje preko jednog ili više interkonekcionih linkova.

Crnogorski Telekom nudi metode međusobnog povezivanja:

(a) Povezivanje na lokaciji Operatora

(b) Povezivanje na lokacijama Telekoma

Kolokacija, je predviđena isključivo za telekomunikacionu opremu/infrastrukturu Operatora koja je neophodna za realizaciju interkonekcije sa mrežom Telekoma. Mikrolokacije na kojima se nudi usluga kolokacije su građevinski objekti, zemljišta i stubovi koji pripadaju Telekomunikacionim centrima Telekoma u kojima se nalaze pristupne tačke.

Prema Referentnoj interkonekcionoj ponudi Crnogorskog Telekom-a realizacija međusobne interkonekcije dva ili više Operatora koji su kolocirani u objektima Telekoma moguća je samo putem usluga iznajmljenog voda ili nacionalnog tranzita posredstvom Telekomove prenosne ili komutacione opreme na komercijalnoj osnovi.

2.M:tel je počeo sa probnim radom 9. jula 2007. godine i pružanjem servisa test korisnicima na teritoriji opštine Podgorica. Kompanija M:tel je svoju FWA mrežu pustila u komercijalnu upotrebu krajem 2007. godine i do sada je pored upravljačko-komutacionog centra instalirala 44 bazne stanice širom Crne Gore (RBS-ovi za koje je Agencija izdala odgovarajuće dozvole/odobrenja) i uključila oko 7.000 korisnika u 13 opština. Pored usluga GSM i UMTS mreže, M:tel nudi i usluge fiksne telefonije i Interneta zasnovanog na WiMAX

tehnologiji. Integracija ove tri tehnologije (WiMAX - MPLS - IMS) predstavlja prvo NGN (Next Generation Network - Mreža Sljedeće Generacije) rješenje u Crnoj Gori.

WiMAX je bežična pristupna tehnologija preko koje se pruža usluga fiksne telefonije i "bežičnog ADSL-a" kako za rezidencijalne tako i za poslovne korisnike. Ponuda za rezidencijalne korisnike obuhvata fiksni telefonski servis (na bazi VoIP-a) i širokopolasni pristup Internetu (asimetrični model sa protocima ka korisniku od 256 kb/s do 2 Mb/s), dok su za poslovne korisnike u ponudi IP centrex za fiksnu telefoniju, virtualni privatni Internet za prenos podataka i simetričan Internet model. Krajem 2008.godine Mtel je imao 6.016 WiMAX priključaka, što je tri puta uvećanje u poređenju sa 2007.godinom.

Tokom 2009. godine Mtel je planirao instalaciju još 18 RBS-ova (6 je u proceduri izdavanja odobrenja kod Agencije), poslije čega će servis biti dostupan u svim opštinama u Crnoj Gori. Osim toga, u postupku kod Agencije je zahtjev MTEL-a za odobravanjem dodatnih frekvencijskih resursa za proširenje kapaciteta FWA mreže u Podgorici i Nikšiću. Kompanija M:tel je WiMAX mrežom pokrila veći dio Podgorice, a u cilju da usluge budu dostupne svim građanima i pravnim licima u Crnoj Gori, planirano je da se do kraja godine pokrije kompletna teritorija Crne Gore, a za sada je to 50% pokrivenosti stanovništva.

2.3 Relevantno tržište usluga- maloprodajni nivo

Supstitutivna usluga je svaka usluga koja s obzirom na svoja svojstva, cijenu, namjenu i navike korisnika može zamijeniti drugu uslugu i na taj način zadovoljiti istu potrebu korisnika.

Polazna tačka za određivanje granica tržišta podložnih ex ante regulaciji je analiza maloprodajnog nivoa, odnosno utvrđivanje zamjenjivosti usluga na maloprodajnom nivou, s obzirom da iz iste proizilazi tražnja za uslugama na veleprodajnom nivou.

Agencija je mišljenja da se veleprodajno tržište usluge započinjanja (originacije) poziva ne može posmatrati nezavisno od odgovarajućeg maloprodajnog nivoa, koje obuhvata aktivnosti povezane s komercijalnim pružanjem usluge poziva krajnjih korisnika iz određene fiksne mreže.

2.4. Analiza stepena supstitucije na strani tražnje

Kao što je Smjernicama Evropske komisije navedeno, prije definisanja relevantnog tržišta usluga i relevantnog geografskog tržišta na veleprodajnom nivou, potrebno je sagledati zamjenjivost na strani tražnje na maloprodajnom nivou, s obzirom da iz iste proizilazi tražnja za uslugama na veleprodajnom nivou, a u ovom slučaju tražnja za veleprodajnom uslugom završavanja (terminacije) poziva.

Zamjenjivost na strani tražnje na maloprodajnom nivou predstavlja zamjenjivost javno ponuđenih elektronskih komunikacijskih usluga kao odgovor krajnjih korisnika na malo, ali značajno, trajno povećanje cijena elektronskih komunikacionih usluga određenog operatora.

Prilikom određivanja usluga koje se mogu smatrati supstitutivnim uslugama, a za koje se korisnik može opredijeliti umjesto usluge poziva u određenu fiksnu mrežu, potrebno je proučiti ponašanje korisnika pri čemu u obzir trebaju uzeti njegove navike i osjetljivost na promjene cijena usluga. Osnovno je pitanje, može li korisnik u slučaju (hipotetičkog) povećanja cijene usluge jednog operatora, istu zamijeniti drugom uslugom istog ili nekog drugog operatora, kao odgovor na malo, ali značajno, trajno povećanje cijena.

Maloprodajna usluga poziva (javno dostupna telefonska usluga u fiksnoj mreži), koja se po svojim tehničkim karakteristikama bazira na veleprodajnoj usluzi započinjanja (originacije) poziva, odnosi se na sve vrste poziva krajnjeg korisnika iz fiksne mreže, a to su:

- pozivi prema geografskim brojevima (unutar iste ili u drugoj fiksnoj mreži);
- pozivi prema negeografskim brojevima (brojevima za usluge s dodatkom vrijednosti, VoIP operatoru);
- pozivi prema brojevima u mobilnim elektronskim komunikacionim mrežama;
- pozivi prema brojevima posebnih službi i usluga (kratki kodovi);
- pozivi putem servisa izbora operatora
- pozivi prema međunarodnim brojevima.

Riječ je o uslugama koje su dio cjeline, ali ne i o međusobno supstitutivnim uslugama. Zaključivanjem pretplatničkog odnosa krajnji korisnik ima mogućnost ostavriavanja svih navedenih vrsta poziva.

2.5. Korišćenje alternativnih usluga

Agencija razmatra alternativne načine komuniciranja, koje bi korisnici mogli koristiti u slučaju da se poveća cijena započinjanja (originacije) poziva i njihov stvarni uticaj na cijenu započinjanja (originacije) poziva.

2.5.1. Pozivi započeti iz mobilnih mreža kao supstitutivna usluga pozivima započetim iz fiksni mreža

Krajnji korisnik koji želi da ostvari poziv, može da odluči hoće li to učiniti koristeći fiksnu ili mobilnu mrežu.

Mobilnost najjasnije prikazuje funkcionalne razlike između poziva iz fiksni i poziva iz mobilni mreža. Dok je pristup mobilni mrežama moguć nezavisno od lokacije, pristup fiksni mrežama moguć je samo na fiksnoj lokaciji, iz čega se lako može zaključiti da je korisnik često u situaciji vršiti supstituciju samo poziva iz fiksne mreže pozivima iz mobilne, ali ne i obrnuto.

Osim gore navedeni funkcionalni razlika, između poziva započetih iz fiksni mreža i onih započetih iz mobilni mreža, postoje i značajne cjenovne razlike koje utiču na razmišljanje i navike krajnjih korisnika.

Pregled br. 1: Uporedne maloprodajne cijene poziva (u € sa PDV-om) iz mreža mobilni operatora koje završavaju u mobilni, odnosno fiksni mrežama

Naziv operatora	Cijena poziva unutar sopstvene mobilne mreže	Cijena poziva ka fiksnoj mreži
Promonte (porodični Paket)	0,128	0,152
T-mobile (start paket)	0,105	0,140
M-tel (super paket 5)	0,100	0,100

Izvor: Cjenovnici operatora 31.12.2008.god.

Pregled br.2: Uporedne maloprodajne cijene poziva (u € sa PDV-om) iz mreža operatora fiksne telefonije koji završavaju u fiksnim, odnosno mobilnim mrežama.

Naziv operatora	Cijena poziva unutar sopstvene fiksne mreže	Cijena poziva ka mobilnoj mreži
CrnogorskiTelekom (Standardna ponuda)	0,019	0,095
M-tel (fiksna mreža)	0,015	0,189

Izvor: Cjenovnici operatora 31.12.2008.god.

Uporednom analizom maloprodajnih cijena poziva iz fiksne u mobilnu mrežu i iz mobilne u fiksnu mrežu, Agencija zaključuje da je cjenovna situacija takva, da čak i hipotetsko povećanje cijena nacionalnih poziva iz fiksnih mreža, ne bi uticalo na zamjenjivost istih pozivima iz mobilne mreže. Naime, čak i uz navedeno povećanje, cijene poziva između fiksnih mreža i dalje bi bile na nižem nivou od cijena poziva iz mobilnih prema fiksnim mrežama.

Shodno navedenim značajnim cjenovnim razlikama, pozivi započeti iz mobilnih mreža ne mogu se smatrati supstitutivnim uslugama pozivima započetim iz fiksnih mreža.

2.5.2. Neupravljeni pozivi putem internetskog protokola (VoIP) kao supstitutivna usluga pozivima započetim iz fiksne mreže

Usluga prenosa govora putem Internet protokola (VoIP), obuhvata sve vrste prenosa i može biti upravljana i neupravljana. U slučaju "neupravljenih" (**eng. non-managed**) poziva govori se o usluzi prenosa govora koja se pruža putem internetskog protokola, ali koja u isto vrijeme u jednom svom dijelu prolazi kroz javni internet i kao takva nema odgovarajući kvalitet.

Prilikom analize stepena supstitucije na strani tražnje na maloprodajnom nivou, važno je napomenuti da ova usluga nema prihvatljiv kvalitet, odnosno ne odgovara kvalitetu javno dostupne telefonske usluge u fiksnoj mreži (putem tehnologije VoIP), i kao takva ne predstavlja supstitutivnu uslugu pozivima započetim iz fiksnih mreža.

S druge strane, Agencija smatra da VoIP tehnologija može da se iskoristi za upravljane servise koji bi mogli biti supstituti i uključeni u definiciju tržištu.

2.5.3. Pozivi putem usluga izbora operatora (eng. Carrier selection)

U skladu s referentnom ponudom, Crnogorski Telekom nudi uslugu polaznih poziva alternativnom operatoru putem servisa izbora operatora. Ovaj servis omogućava krajnjim korisnicima Telekom-a da pri svakom pozivu, biranjem koda za izbor operatora 10XX, izaberu operatora preko kojeg će ostvarivati određene pozive.

Svi odlazni pozivi krajnjih korisnika Crnogorskog Telekoma se usmjeravaju ka izabranom alternativnom operatoru preko tačke interkonekcije. Kada Telekom, u interkonekcionoj tački, preda poziv alternativnom operatoru preko servisa polaznog poziva, za dalje usmjeravanje poziva odgovoran je alternativni operator. U slučaju da se alternativni operator želi povezati na neku od tranzitnih centrala Crnogorskog Telekoma, Telekom će omogućiti prenos poziva od krajnjih korisnika Telekoma sa područja cijele teritorije Crne Gore prema izabranom alternativnom operatoru (nacionalni polazni pozivi).

Usluge koje su krajnjim korisnicima Crnogorskog Telekoma dostupne putem servisa Izbora operatora su:

- a) pozivi ka nacionalnim geografskim brojevima– korisnik bira pristupni kod Operatora 10XX, broj "0", međumjesni kod (TC) i nacionalni broj pretplatnika.
- b) međunarodni pozivi – korisnik bira pristupni kod Operatora 10XX, međunarodni pristupni kod "00" praćen međunarodnim kodom odredišne zemlje (CC) i broj pretplatnika.
- c) pozivi ka nacionalnim negeografskim brojevima – korisnik bira pristupni kod Operatora 10xx, broj "0", pristupni kod (SDN) i pretplatnički broj.

Alternativni samostalno određuje uslove i cijene pružanja usluge korisnicima putem usluge Izbora operatora i u skladu sa tim samostalno uređuje svoj odnos sa korisnicima svojih usluga.

Alternativni operator tj. PTT Inženjering omogućava pojednostavljenu uslugu korišćenja prepaid kartica "1011" korisnicima koji je koriste samo sa jednog određenog telefonskog broja. Fizičkim licima koja posjeduju telefonski priključak na fiksnoj mreži Crnogorskog Telekoma PTT inženjering nudi uslugu ostvarivanja međunarodnih poziva putem servisa "izbor operatora" po cijenama znatno povoljnijim od uobičajenih. Pri tome, korisnik zadržava postojeći telefonski broj preko mreže Crnogorskog

Telekom-a, tako da i dalje ima neograničenu mogućnost pozivanja svih destinacija (lokalni pozivi, pozivi unutar Crne Gore i međunarodni pozivi).

Usluga predizbora operatora trenutno nije dostupna krajnim korisnicima u Crnoj Gori.

Funkcionalno, usluga poziva putem izbora operatora predstavlja uslugu identičnu pozivu iz mreže operatora koji pruža uslugu pristupa krajnjem korisniku, i u mogućnosti je stvoriti značajan konkurentski pritisak na povećanje cijena hipotetičkog monopoliste, odnosno, u slučaju povećanja maloprodajnih cijena poziva hipotetičkog monopoliste, krajnji korisnici mogu da pređu na identične usluge drugog operatora, odnosno na usluge koje se pružaju putem usluge izbora operatora.

Slijede komparativni pregledi cijena usluga Crnogorskog Telekom-a i PTT inženjering-a za pozive ka međunarodnim mrežama koji terminiraju u fiksnim, odnosno mobilnim mrežama.

Pregled br. 3: Cijene poziva u trajanju od 1 minuta koji završavaju u fiksnim mrežama.

Cijene u € sa PDV-om	Crnogorski Telekom	PTT Inženjering
Poziv prema Srbiji	0.12	0.10
Poziv prema BiH	0.12	0.16
Poziv prema Hrvatskoj	0.12	0.08
Međunarodni poziv (Velika Britanija)	0.23	0.10
Međunarodni poziv (SAD)	0.46	0.16
Međunarodni poziv (Australija)	0.46	0.16

Izvor: Cjenovnici operatora 31.12.2008.god.

Pregled 4: Cijene poziva u trajanju od 1 minuta koji završavaju u mobilnim mrežama.

Cijene u € sa PDV-om	Crnogorski Telekom	PTT Inženjering
Poziv prema Srbiji	0.22	0.20
Poziv prema BiH	0.31	0.30
Poziv prema Hrvatskoj	0.31	0.20
Međunarodni poziv (Velika Britanija)	0.46	0.24
Međunarodni poziv (SAD)	0.70	0.16
Međunarodni poziv (Australija)	0.70	0.20

Izvor: Cjenovnici operatora 31.12.2008.god.

U segmentu usluga poziva prema Srbiji, Hrvatskoj i BiH, cijene su neznatno niže kod alternativnog pružaoca usluga u poređenju sa cijenama referentnih usluga koje primjenjuje Crnogorski Telekom.

Cijene međunarodnih poziva prema Velikoj Britaniji, SAD-u i Australiji (primjeri iz uporednih pregleda) značajno variraju. PTT inženjering nudi svoje usluge po značajno nižim cijenama u poređenju sa cijenama Crnogorskog Telekom-a, i to oko 40-48 % niže za pozive prema fiksnoj, odnosno mobilnoj mreži u Velikoj Britaniji i oko 60-70% niže za pozive prema prema fiksnim, odnosno mobilnim mrežama u SAD-u i Australiji.

U skladu sa navedenim, Agencija smatra da pozivi putem usluge izbora operatora, pa eventualno i predizbora mogu predstavljati supstitutivne usluge pozivima iz fiksne mreže.

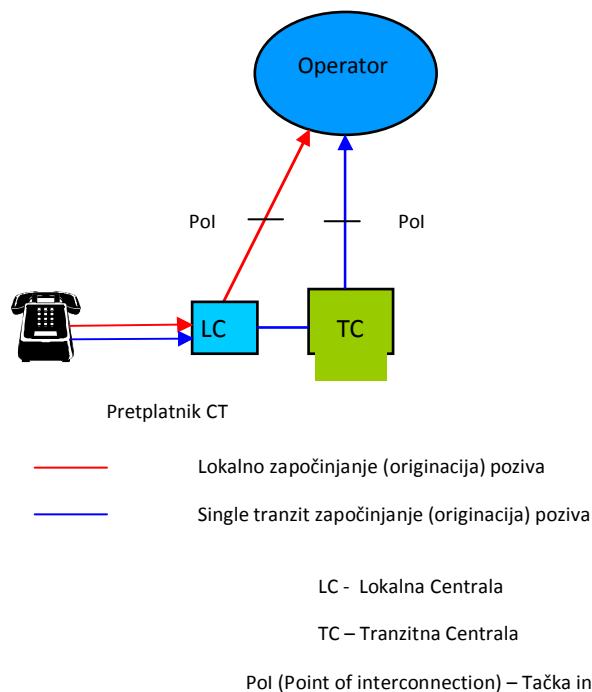
2.6. Relevantno tržište usluga-veleprodajni nivo

Eksplanatornim memorandumom (dokument koji je objavljen uz Preporuku Evropske komisije o relevantnim tržištima koja podliježu ex ante regulaciji) definisano je da se relevantno tržište započinjanja (originacije) poziva iz javnih komunikacionih mreža koje se pruža na fiksnoj lokaciji odnosi na uslugu započinjanja (originacije) poziva za telefonske pozive i uslugu započinjanja (originacije) poziva u svrhu uskopojasnog (eng. *dial-up*) pristupa Internet-u, koje se koriste za pružanje usluga krajnjim korisnicima ili drugim operatorima.

Operator koji želi pružati maloprodajnu uslugu poziva krajnjem korisniku, a nema sopstvenu pristupnu infrastrukturu, može koristiti postojeću veleprodajnu uslugu započinjanja (originacije) poziva prema uslovima iz Referentne interkonekcionne ponude Crnogorskog Telekom-a ili može da se dogovara sa Mtel-om o pružanju usluge originacije po komercijalnim uslovima.

U skladu sa referentnom ponudom, Crnogorski Telekom nudi uslugu polaznih poziva alternativnom operatoru putem servisa izbora operatora. Ovaj servis će omogućiti krajnjim korisnicima Telekoma da pri svakom pozivu, biranjem koda za izbor operatora 10XX, izaberu Operatora preko kojeg će ostvarivati određene kategorije poziva.

Slika br.1:Šematski prikaz usluge originacije poziva

Cijena koju PTT inženjering plaća Crnogorskom Telekom-u za uslugu generisanja poziva indirektnog pristupa putem izbora operatora sastoji se od iznosa jednokratne takse za uspostavljanje usluge i naknade za realizovani odlazni saobraćaj u zavisnosti od trajanja poziva.

Jednokratna taksa

Uspostavljanje i testiranje usluge
izbora operatora .....5.500, 00 €

Naknada za realizovani odlazni saobraćaj:

Nacionalni polazni poziv..... 0.027 €/min

Polazni pozivi u okviru mrežnog
koda pristupne tačke..... 0.022 €/min

2.7. Analiza stepena supstitucije na strani tražnje

Cilj analize na veleprodajnom nivou je da se utvrdi postoji li supstitutivna usluga veleprodajnoj usluzi započinjanja (originacije) poziva na način da, u slučaju da operator koji nudi uslugu započinjanja (originacije) poziva poveća cijenu, korisnici usluge započinjanja (originacije) poziva mogu preći na neku drugu istu ili sličnu uslugu, odnosno, uslugu koja se može smatrati supstitutivnom uslugom veleprodajnoj usluzi započinjanja (originacije) poziva.

2.8. Korišćenje alternativnih usluga

U skladu sa Eksplanatornim memorandumom, u slučaju hipotetičkog povećanja cijene usluge započinjanja (originacije) poziva od strane Crnogorskog Telekom, alternativne usluge korišćenju usluge originacije poziva mogu predstavljati:

- Izgradnja sopstvene pristupne mreže do krajnjeg korisnika ili
- Korišćenje usluga iznajmljenih linija.

2.8.1 Izgradnja alternativne pristupne mreže do krajnjeg korisnika

Agencije je mišljenja da izgradnja alternativnih pristupnih mreža kao što su: kablovske mreže i korišćenje iznajmljenih linija ili djelova iznajmljenih linija (**eng. *Partial Private Circuits (PPCs)***) ne pripadaju relevantnom tržištu usluge započinjanja (originacije) poziva iz fiksne mreže. Sa aspekta supstitucije na strani tražnje, alternativni pružaoci usluga ne mogu ozbiljnije razmatrati mogućnost pristupanja izgradnji alternativnih pristupnih mreža ili korišćenju iznajmljenih linija kao odgovor na malo ali trajnije povećanje veleprodajne cijene originacije poziva. Naime, izgradnja sopstvene pristupne mreže do krajnjeg korisnika zahtijeva dugo razdoblje i velika ulaganja, uz značajno

učešće tzv. nepovratnih troškova (**eng. Sunk costs**). Glavni pokretač novih ulaganja u sopstvenu pristupnu infrastrukturu je dovoljan broj korisnika i gustina korisnika na određenom području.

U skladu sa navedenim, izgradnja sopstvene pristupne infrastrukture bi bila susstitutivna usluzi započinjanja (originacije) poziva, jedino u situaciji postojanja ekonomije obima, što trenutno na ovom relevantnom tržištu nije slučaj.

Kablovske mreže su dizajnirane da podrže pružanje usluga govorne telefonije i kablovske televizije. Međutim, kablovske mreže, u posmatranom periodu analize tržišta, ne pružaju usluge govorne telefonije.

Agencija je zaključila da izgradnja sopstvene pristupne mreže do krajnjeg korisnika ne predstavlja supstitutivnu uslugu usluzi započinjanja (originacije) poziva.

2.8.2. Usluga iznajmljenih linija

Usluga iznajmljenih linija se ne smatra susstitutivnom uslugom veleprodajnoj usluzi započinjanja (originacije) poziva. Razlog tome leži u činjenici da su linije održivo alternativno rješenje, ali isključivo za priključenje velikih poslovnih korisnika, ali ne i za većinu korisnika. Uslugu iznajmljenih linija na maloprodajnoj osnovi koriste samo poslovni korisnici, pretežno za prenos podataka a ne govora.

Isto tako, cijena veleprodajne usluge iznajmljenih linija je veća od cijene veleprodajne usluge započinjanja (originacije) poziva. Važno je naglasiti da se usluga iznajmljenih linija naplaćuje prema kapacitetu iznajmljene linije, dok se usluga započinjanja (originacije) poziva naplaćuje po minuti razgovora.

Imajući u vidu navedene funkcionalne razlike i razlike u načinu tarifiranja usluga, Agencija zaključuje da usluga iznajmljenih linija nije susstitutivna usluga usluzi započinjanja (originacije) poziva.

2.8.3. Korišćenje usluge za sopstvene potrebe (eng. self supply)

Agencija je razmatrala, s obzirom da ne postoji supstitutivna usluga usluzi originacije poziva na veleprodajnom nivou, treba li u definiciju relevantnog tržišta uključiti i uslugu započinjanja (originacije) poziva koju operatori pružaju za sopstvene potrebe, tj kapacitete samosnadbijevanja (**eng. self supply**). Naime, bitno je utvrditi postoji li mogućnost konkurentskog pritiska s maloprodajnog nivoa na određivanje veleprodajne cijene usluge započinjanja (originacije) poziva.

Veleprodajna usluga originacije poziva može biti obezbijedena za sopstvene potrebe, odnosno svom maloprodajnom segmentu ili obezbijedena alternativnim pružaocima usluga, poput operatora koji nude usluge korisnicima putem usluge izbora operatora. Alternativni operator koji koristi usluge originacije poziva može se, u slučaju malog ali značajnog i trajnog povećanja cijene originacije od strane hipotetičkog monopoliste, preorijentisati na uslugu originacije i korišćenje mreže drugog operatora. Realnost takve preorijentacije bi zavisila od brojnih faktora, kao što su: stepen pokrivenosti mrežom, broj priključaka na mrežu, stepen pouzdanosti mreže i spremnost drugog operatora da ponudi veleprodajnu uslugu originacije poziva.

Povećanje cijene originacije poziva na veleprodajnom nivou se može prenijeti na povećanje cijena na maloprodajnom nivou. Ovo povećanje veleprodajnog operatora će se odraziti na povećanje cijena njegovom maloprodajnom segmentu i povećanje cijena trećim licima koji traže uslugu originacije poziva. U toj situaciji, operator koji nudi uslugu originacije poziva bi bio suočen sa umanjenim prihodima na maloprodajnom nivou, ali većim prihodima na veleprodajnom nivou. Za operatore koji koriste usluge originacije poziva povećanje cijene originacije poziva bi značilo ili smanjenje prihoda od maloprodaje ili povećanje cijene koja se obračunava krajnjim korisnicima. Ova okolnost dovodi veleprodajnog operatora u bolju konkurentsku poziciju u odnosu na korisnike usluge originacije poziva.

Međutim, krajnji korisnici će, u slučaju značajnog povećanja cijena maloprodajnih usluga, koje je rezultat povećanja cijene originacije poziva na veleprodajnom nivou, prelaziti na maloprodajne usluge drugih operatora. Upravo ta mogućnost krajnjih korisnika da migriraju ka drugim mrežnim operatorima ili uslugama koje nude operatori putem usluge izbora operatora stvara konkurentski pritisak na hipotetičkog monopolistu koji nudi uslugu originacije poziva.

Na osnovu navedenog, Agencija ocjenjuje da svi mrežni operatori koji nude usluge ostvarivanja poziva krajnjim korisnicima budu uključeni u definiciju tržišta originacije poziva na veleprodajnom nivou. Drugim riječima, Agencija je u definiciju tržišta uključila i usluge i kapacitete započinjanja (originacije) poziva iz mreže M:tela, koje se pružaju za sopstvene potrebe (**eng. self supply**). Te usluge bi se, u slučaju povećanja cijene Crnogorskog Telekom-a, mogle pružati i drugim operatorima koji traže usluge originacije poziva i na taj način vršile cjenovni pritisak na usluge originacije poziva Crnogorskog Telekom-a.

2.9. Analiza stepena supstitucije na strani ponude – veleprodajni nivo

Kod analiziranja stepena supstitucije na strani ponude osnovno je utvrditi može li potencijalni pružalac usluge brzo i uz relativno male troškove započeti pružanje veleprodajne usluge započinjanja (originacije) poziva kao odgovor povećanja cijena usluge originacije Crnogorskog Telekom-a. U tom smislu M:tel bi mogao da ponudi usluge originacije poziva na veleprodajnom nivou koje bi mogle vršiti konkurentski pritisak. Snagu tog pritiska Agencija je uzela u obzir u procjeni tržišne snage.

U procjeni stepena supstitucije na strani ponude, Agencija može uzeti u obzir i vjerovatnost da operator, koji trenutno nije aktivan na relevantnom tržištu usluge započinjanja (originacije) poziva, može odlučiti da uđe na tržište u razumnom roku, kao rezultat malog, ali značajnog, trajnog povećanja cijena, čime bi mogao vršiti konkurentski pritisak na veleprodajnu uslugu bivšeg monopoliste. Agencija će pratiti razvoj takve mreže, kao i njen uticaj na relevantno tržište.

2.10. Relevantno geografsko tržište

Relevantno geografsko tržište uključuje prostor na kom operatori i pružaoci usluga su involvirani, sa aspekta ponude i sa aspekta tražnje za relevantnim proizvodima i uslugama. Preovladavajući uslovi konkurencije na tom prostoru su slični ili dovoljno homogeni i isti se bitno razlikuju od susjednog područja. Na relevantnom geografskom tržištu se primjenjuje ista cjenovna politika.

U skladu sa smjernicama i preporukama Evropske komisije u sektoru elektronskih komunikacija geografska dimenzija relevantnih tržišta najčešće se određuje imajući u vidu kriterijume koji se odnose na područje pokrivenosti mrežom i područje regulatorne

nadležnosti. Pravni i regulatorni okvir za predmetne usluge, odnosno pravni i regulatorni okvir vezan za područje elektronskih komunikacija je isti na čitavoj teritoriji Crne Gore.

Na osnovu gore navedenog, a uzimajući u obzir analizu stepena supstitucije usluge pristupa fiksnoj mreži, Agencija zaključuje da je relevantno geografsko tržište za pružanje navedene usluge u opsegu nacionalno, odnosno relevantno geografsko tržište čini teritorija Crne Gore.

2.11. Zaključak Agencije o definiciji relevantnog tržišta

Agencija za elektronske telekomunikacije je utvrdila da se relevantno tržište započinjanja (originacije) poziva iz javnih komunikacionih mreža koja se pruža na fiksnoj lokaciji, sastoji od sledećih usluga:

- usluga započinjanja (originacije) poziva iz mreže Crnogorskog Telekom-a i Mtel-a za potrebe terminacije na brojeve krajnjih korisnika, uključujući originaciju koja se pruža za sopstvene potrebe;
- usluga započinjanja (originacije) poziva za usluge izbora operatora;
- usluga započinjanja (originacije) poziva za pristup brojevima operatora, uključujući pristup brojevima za dial-up, brojevima za usluge sa dodatom vrijednošću, usluge posebnih službi, usluge hitnih službi i usluge od društvenog značaja u mreži drugog operatora.

Agencija određuje da je relevantno tržište u geografskoj dimenziji teritorija Crne Gore.

3. Analiza relevantnog tržišta

3.1. Cilj i predmet analize relevantnog tržišta

Saglasno odredbama Zakona o elektronskim komunikacijama, poglavlje V koje se odnosi na obezbjeđenje konkurencije, postupak analize relevantnih tržišta se sprovodi u cilju ocjene stepena konkurentnosti na određenom relevantnom tržištu, odnosno procijene da li postoje operatori sa značajnom tržišnom snagom na određenom relevantnom tržištu.

Smatra se da jedan operator ima značajnu tržišnu snagu ako samostalno ili zajedno sa ostalim operatorima na određenom relevantnom tržištu ima ekonomski uticaj koji mu omogućava značajan stepen nezavisnosti u odnosu na njegove konkurente i korisnike .

U svrhu procjene značajne tržišne snage operatora, Agencija izračunava tržišno učešće na određenom relevantnom tržištu i tumači ga u skladu sa Smjernicama Evropske komisije o relevantnim tržištima.

Nakon utvrđivanja i određivanja relevantnog tržišta, Agencija će, u skladu sa Zakonom o elektronskim komunikacijama, prikupljenim podacima i usvojenom Metodologijom za sprovođenje postupka analize relevantnog tržišta, procijeniti da li postoji na konkretnom tržištu operator sa značajnom tržišnom snagom koja mu omogućava da se ponaša nezavisno od konkurencije, korisnika usluga i potrošača.

U procjenjivanju pojedinačne značajne tržišne snage na relevantnom tržištu koje je predmet analize, Agencija primijenjuje kriterijume u skladu sa Zakonom o elektronskim komunikacijama:

- 1) tržišno učešće telekomunikacionog operatora na relevantnom tržištu i izmjene u strukturi u dužem vremenskom periodu;
- 2) prepreke za ulazak na relevantno tržište i uticaj potencijalne konkurencije na tom tržištu;
- 3) uticaj velikih korisnika na snagu operatora (kompenzaciona kupovna moć);
- 4) elastičnost tražnje;
- 5) trenutno stanje konkurencije na relevantnom tržištu;
- 6) tehnološka prednost i superiornost;
- 7) nivo razvijenosti prodajne i distributivne mreže;
- 8) stepen vertikalne integracije;

- 9) stepen diferencijacije usluga;
- 10) privilegovan pristup tržištima kapitala ili finansijskim resursima;
- 11) da li kontroliše infrastrukturu, čiji se obim ne može lako udvostručiti;
- 12) povezanost usluga.

Agencija ocjenjuje da je za analizu ovog relevantnog tržišta od najveće važnosti analiza sledećih kriterijuma;

3.2. Tržišno učešće operatora na relevantnom tržištu

Tržišno učešće je mjerilo relativne veličine nekog operatora, odnosno pružaoca usluge na relevantnom tržištu, izračunato na način da se utvrdi procenat u kojem taj operator učestvuje u ukupnoj proizvodnji i/ili prodaji nekog proizvoda i/ili usluge na relevantnom tržištu u određenom vremenskom periodu.

Tržišno učešće se najčešće koristi kao indikator tržišne snage. Iako, u skladu sa Smjernicama Evropske komisije, visoko tržišno učešće nije samo po sebi dovoljna mjera kako bi se utvrdilo postojanje značajne tržišne snage na nekom relevantnom tržištu, malo je vjerovatno da će operator koji nema značajno tržišno učešće imati značajnu tržišnu snagu. Prema tome, *operator čije tržišno učešće ne premašuje 25% vjerovatno neće imati značajnu tržišnu snagu na relevantnom tržištu* i u skladu s tim, *operator čije tržišno učešće premašuje 50% je sam po sebi, osim u izuzetnim slučajevima, dovoljan dokaz postojanja značajne tržišne snage.*

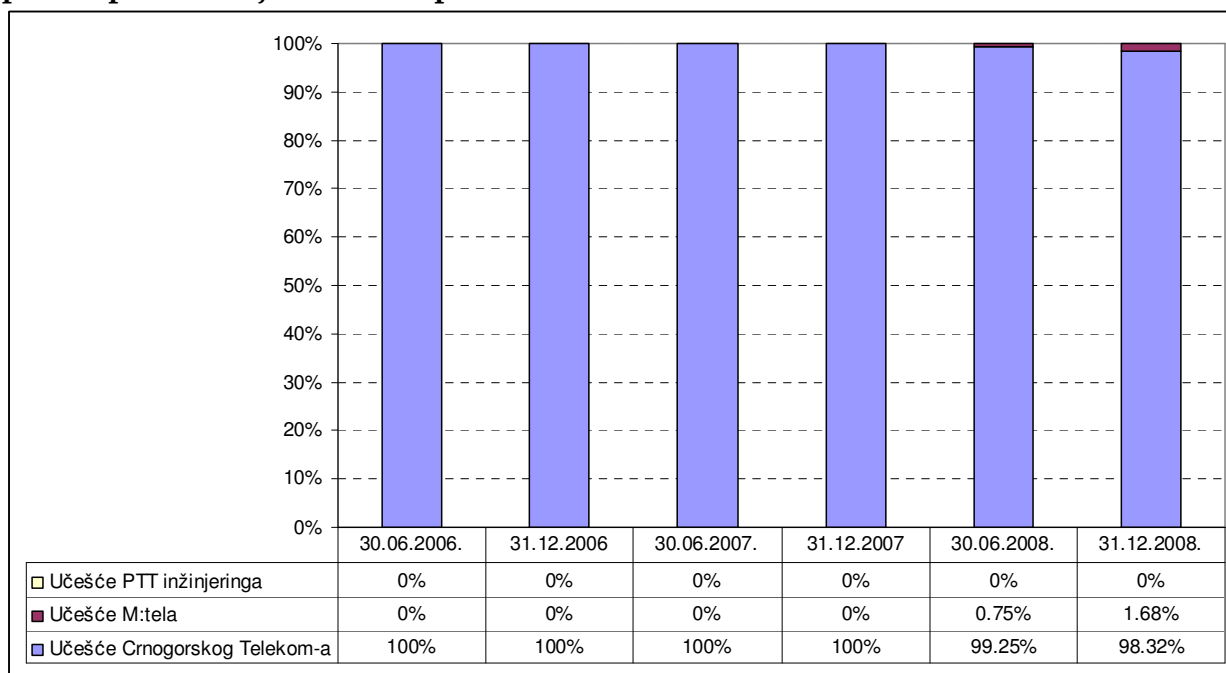
Možemo smatrati da operator na određenom tržištu ima značajno tržišno učešće ukoliko je isti stabilan kroz određeni vremenski period. S druge strane, promjenjivo tržišno učešće su pokazatelji smanjivanja tržišne snage na relevantnom tržištu, a promjene u tržišnim učešćima ogledaju se u promjenama koje su vidljive kroz promjene u prihodu ili broju usluga, koje operator nudi na tržištu.

S obzirom da ovo relevantno tržište uključuje i usluge samosnadbijevanja za pružanje usluge originacije poziva na veleprodajnom nivou od strane mrežnih operatora Crnogorskog Telekom-a i Mtel-a, izračunavanje tržišnog učešća se ne može bazirati na приходima, jer u tom dijelu na tržištu ne postoje komercijalne aktivnosti, već isključivo na podacima o obimu odlaznog saobraćaja.

Agencija je izračunala tržišno učešće operatora na veleprodajnom tržištu usluge započinjanja (originacije) poziva prema broju odlaznih poziva i prema trajanju odlaznih poziva.

Slijedi prikaz tržišno učešće operatora na tržištu započinjanja (originacije) poziva prema broju odlaznih poziva.

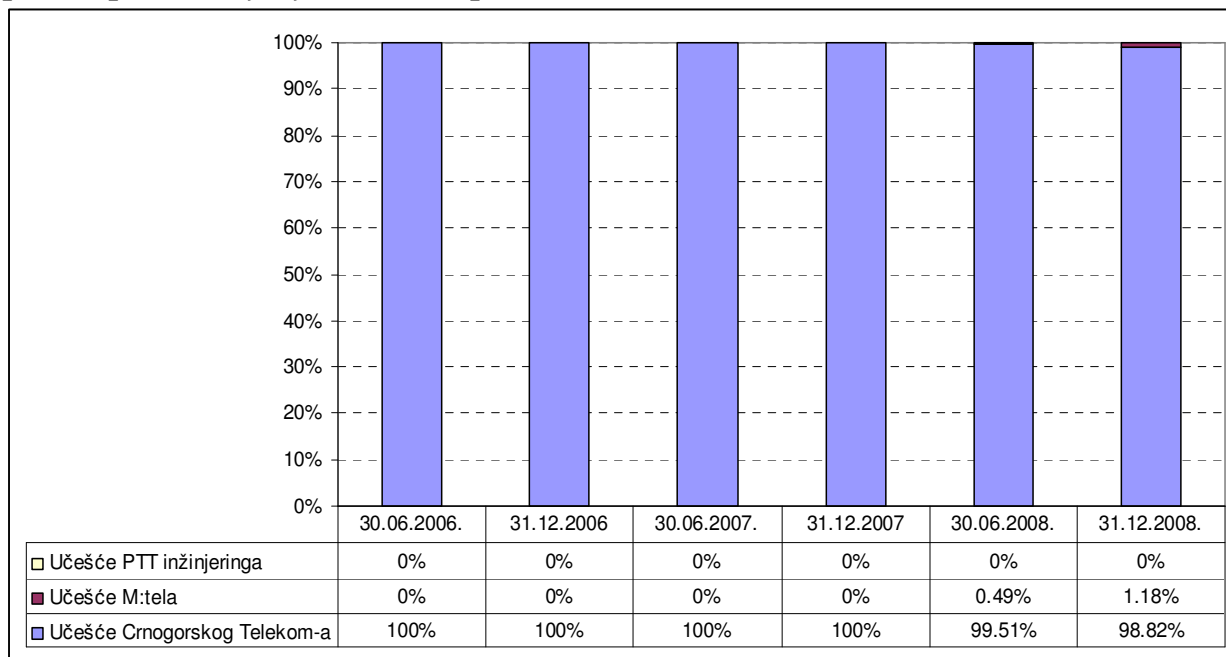
Slika br. 2: Tržišno učešće na veleprodajnom tržištu započinjanja (originacije) poziva prema broju odlaznih poziva:

Izvor: Podaci iz Upitnika operatora

Tržišno učešće na osnovu broja odlaznih poziva Crnogorskog Telekom-a na relevantnom tržištu je iznosilo 100% do početka komercijalnog rada Mtela. Na kraju 2008.godine tržišno učešće Crnogorskog Telekom-a iznosi 98,32%, a Mtela 1,68 %, iz čega je jasno vidljivo postojanje značajne tržišne snage Crnogorskog Telekom-a na navedenom relevantnom tržištu.

Slika br. 3: Tržišno učešće na veleprodajnom tržištu započinjanja (originacije) poziva prema trajanju odlaznih poziva:

Izvor: Podaci iz Upitnika operatora

Tržišno učešće na osnovu trajanja poziva Crnogorskog Telekom-a na relevantnom tržištu je iznosilo 100% do početka komercijalnog rada Mtel-a. Na kraju 2008.godine tržišno učešće Crnogorskog Telekom-a iznosi 98,82%, a Mtela 1,18 %, iz čega je jasno vidljivo postojanje značajne tržišne snage Crnogorskog Telekom-a na navedenom relevantnom tržištu.

3.3. Kontrola infrastrukture čiji se obim ne može lako udvostručiti

Kod analize relevantnog tržišta na bazi ovog kriterijuma, razmatra se da li operator koristi i/ili kontroliše elektronsku komunikacionu mrežu, čija bi izgradnja bila otežana i ekonomski neopravdana potencijalnoj konkurenciji, ne samo zbog visokih i većinom nenadoknadivih troškova ulaganja, već i zbog nemogućnosti dobijanja potrebnih dozvola za izgradnju sopstvene pristupne infrastrukture. Dakle, operator koji kontroliše elektronsku komunikacionu mrežu kreira značajnu barijeru uvođenju konkurencije na relevantno tržište.

S druge strane, novi operatori ne mogu brzo i poslovno efikasno graditi sopstvenu pristupnu mrežu pa je moraju iznajmljivati od Crnogorskog Telekoma A.D. odnosno koristiti uslugu pristupa izdvojenoj lokalnoj petlji. Međutim, pristup izdvojenoj lokalnoj petlji iziskuje dugo razdoblje i velika ulaganja. U praksi bi ulaganja operatora bila isplativa samo u određenim područjima gdje bi operator uspio ostvariti veliki broj pristupa izdvojenoj lokalnoj petlji i na taj način iskoristio prednosti koje se ogledaju u ekonomijama obima i širine, što je u praksi teško ostvarivo.

Isto tako, razvoj i izgradnja sopstvene pristupne mreže zahtijeva velika ulaganja od strane operatora što je čini neatraktivnom opcijom za operatore koji tek ulaze na tržište. Kapitalna ulaganja koja su potrebna za izgradnju i stavljanje u upotrebu takve infrastrukture su izuzetno velika i uglavnom nose sa sobom i velike nenadoknadive troškove, odnosno troškove koji se neće moći nadoknaditi ako novi operator odluči ili bude prisiljen da napusti tržište.

Nenadoknadivi troškovi su ona vrsta troškova koje operator snosi kad želi pristupiti nekom tržištu ili na tom tržištu djelovati, ali koji će biti nepovratno izgubljeni ako s tog tržišta istupi ili bude prisiljen istupiti. Što je više nenadoknadivih troškova, to više potencijalni operatori koji žele pristupiti tržištu, moraju uzeti u obzir rizik ulaska na tržište i voditi računa o tome da njegove cijene nakon što udje na tržište budu dovoljno visoke da pokriju nenadoknadive troškove.

Agencija je mišljenja da ulazak na veleprodajno tržište usluge započinjanja (originacije) poziva zahtijeva značajna ulaganja u izgradnju sopstvene pristupne mreže, jer je to jedini način da se usluga ponudi na veleprodajnoj osnovi ili da se usluga koristi za vlastite potrebe, a samim tim sa sobom nosi i velike nenadoknadive troškove što predstavlja ograničenje ulasku, budući da obeshrabruje potencijalne operatore da uđu na navedeno relevantno tržište.

Crnogorski Telekom nadzire infrastrukturu kod koje postoje velike prepreke razvoju infrastrukturne konkurencije što je još jedan pokazatelj da je Crnogorski Telekom A.D. operator sa značajnom tržišnom snagom na relevantnom tržištu.

3.4. Kompenzaciona kupovna moć drugih operatora

Kod analize relevantnog tržišta na bazi kompenzacione kupovne moći drugih operatora, razmatra se da li operator pruža veleprodajne usluge određenim operatorima sa jakom pregovaračkom pozicijom, koji vrše značajan uticaj na nivo

konkurentnosti i onemogućavaju operatoru da se ponaša nezavisno od konkurencije i krajnjih korisnika.

Kompenzaciona kupovna moć, proizlazi iz velikog učešća operatora u ukupnim prihodima operatora koji pruža određenu veleprodajnu uslugu. Takođe, kompenzaciona kupovna moć postoji kada operator određene veleprodajne usluge ima takvu ekonomsku snagu koja mu omogućava da u razumnom roku odgovori na povećanje cijena i preorijentiše se na nekog drugog operatora.

Ukoliko se ustanovi da operator ne pruža usluge drugim operatorima koji ispunjavaju navedene karakteristike, konstatuje se odsustvo ili postojanje niske kompenzacione kupovne moći i potvrđuje pozicija značajne tržišne snage na relevantnom tržištu.

Međutim, činjenica je da u vremenskom razdoblju obuhvaćenom upitnikom, na relevantnom tržištu koje je predmet ovog dokumenta, postoji samo alternativni operator (PTT inženjering) koji koristi veleprodajnu uslugu započinjanja (originacije) poziva i ne može značajno uticati na ponašanje Crnogorskog Telekoma, na način da sa svojom kompenzacionom kupovnom moći bude u takvoj pregovaračkoj poziciji da utiče na cijene usluge koju pruža Crnogorski Telekom A.D.

Crnogorski Telekom A.D. je jedini operator koji ima kompenzacionu kupovnu moć na analiziranom relevantnom tržištu te se, u odsustvu regulacije, može ponašati nezavisno od konkurencije i korisnika.

3.5. Ekonomija obima

Kod analize relevantnog tržišta na bazi ekonomije obima, uzima se u obzir da li povećanje obima pruženih elektronskih komunikacionih usluga rezultira smanjenjem prosječnih troškova proizvodnje operatora. Mogućnost snižavanja troškova, povećanja produktivnosti i samim tim postizanja niskih cijena, čini važan izvor konkurentske prednosti na tržištima gdje je cjenovna konkurencija primarna. Operator koji uživa prednosti ekonomije obima ima konkurentsku prednost i stvara barijeru ulasku potencijalne konkurencije na relevantno tržište.

Crnogorski Telekom A.D. je dugo godina bio jedini operator koji je pružao pristup javno dostupnoj telefonskoj usluzi u fiksnoj mreži, samim tim i javno dostupnu telefonsku uslugu u fiksnoj mreži, krajnjim korisnicima na području Crne Gore i kao takav uživa prednosti ekonomija obima.

3.6. Ekonomija širine

Kod analize relevantnog tržišta na bazi ekonomije širine, razmatra se da li pružanje određenog broja usko povezanih usluga može rezultirati smanjenjem prosječnih troškova proizvodnje operatora.

Ekonomija širine postoji ako su ukupni troškovi proizvodnje dva ili više proizvoda manji nego proizvodnja istih proizvoda u odvojenim kompanijama. Ona reflektuje situaciju u kojoj se ostvaruju uštede do kojih dolazi objedinjavanjem velikog broja različitih aktivnosti unutar jedne kompanije korišćenjem zajedničkih inputa i zajedničkim unapređivanjem proizvodnje.

Ekonomije širine se odnose na potencijalne prednosti operatora dobijene ponudom različitih usluga zajedno. Crnogorski Telekom A.D. je kroz dugi niz godina razvio mrežu, pretežno okrenutu na pružanje javno dostupne telefonske usluge u fiksnoj mreži, na koju nadograđuje druge tipove elektronskih komunikacijskih usluga.

Crnogorski Telekom A.D. uživa prednosti ekonomija širine jer je istovremeno prisutan na više različitih tržišta i korisnicima objedinjeno pruža više različitih usluga putem iste mrežne infrastrukture, odnosno istih mrežnih elemenata.

Agencija smatra da postojanje ekonomije širine predstavlja prepreku ulasku operatorima koji tek ulaze ili namjeravaju ući na tržište pa je još jedan dokaz postojanja značajne tržišne snage Crnogorskog Telekom A.D.

3.7. Step en vertikalna integracije

Kod analize relevantnog tržišta na bazi vertikalne integracije, analizira se da li na relevantnom tržištu postoji operator koji je prisutan na više različitih, vertikalno povezanih, veleprodajnih i maloprodajnih tržišta. Postojanje verikalne integracije se tretira kao zauzimanje značajne tržišne snage i pokušaj istiskivanja konkurencije sa potencijalno konkurentskog tržišta ili samo ometanje konkurencije pri ulasku na tržište. Vertikalna integracija se, u skladu sa Smjernicama Evropske komisije, tretira kao zauzimanje tržišne moci.

Crnogorski Telekom A.D. je vertikalno integrirani operator koji djeluje i na maloprodajnoj i na veleprodajnoj osnovi i na svim tržištima na kojima pruža usluge. Crnogorski Telekom A.D. raspolaže mrežnom infrastrukturom na cijelom području

Crne Gore, vertikalna integracija i kontrola nad infrastrukturom pružaju mu ključnu prednost u odnosu na svoje konkurente na maloprodajnoj osnovi te mu na veleprodajnom tržištu, u odsustvu regulacije, omogućavaju iskorišćavanje značajne tržišne snage.

3.8. Zaključak Agencije o statusu operatora sa značajnom tržišnom snagom

Na osnovu sprovedene analize, Agencija je utvrdila da na relevantnom tržištu započinjanja (originacije) poziva iz javnih komunikacijskih mreža koje se pruža na fiksnoj lokaciji ne postoji efikasna tržišna konkurencija.

Postojanje značajne tržišne snage Crnogorskog Telekom A.D. Agencija je utvrdila na osnovu visokog tržišnog učešća koji je stabilan u posmatranom periodu, kao i analizom faktora uticaja, kao što su kontrola infrastrukture čiji obim nije lako udvostručiti, nedostatak kompenzacione kupovne moći, ekonomije obima, ekonomije širine i stepen vertikalne integracije.

Na osnovu svega navedenog, Agencija zaključuje da upotreba drugih kriterijuma u procenjivanju da li operator ima značajnu tržišnu snagu na relevantnom tržištu nema značaj i ne bi mogla dati drugi rezultat o statusu značajne tržišne snage.

4. Prepreke razvoju konkurencije

Agencija je sagledala sve potencijalne prepreke razvoju tržišne konkurencije, koje bi, u odsustvu ex ante regulacije, mogle negativno uticati na interese krajnjeg korisnika. Time je omogućeno određivanje regulatornih obaveza koje će, saglasno članu 43 stav 2, najefikasnije ukloniti uočene prepreke i zaštititi interese krajnjih korisnika.

Agencija smatra preprekom razvoju tržišne konkurencije svako ponašanje operatora sa značajnom tržišnom snagom koje je usmjereno na izbacivanje postojećih konkurenata s tržišta, sprečavanje ulaska na tržište novim konkurentima ili svako postupanje suprotno interesima krajnjih korisnika¹⁰.

S obzirom da postupak određivanja regulatornih obaveza, definisan novim regulatornim okvirom Evropske Unije i Zakonom o elektronskim komunikacijama, ne podrazumijeva da se zloupotreba statusa značajne tržišne snage stvarno desila, to će Agencija svaku prepreku smatrati za moguću pod određenim okolnostima. Takođe, Agencija smatra da regulatorne obaveze treba da imaju preventivno dejstvo i da, iako u skladu sa evropskom praksom, treba da su primjerene nacionalnim specifičnostima.

Shodno dokumentu ERG (06) 33, regulatorna praksa prepoznaje 27 uobičajenih prepreka razvoju tržišne konkurencije, zasnovanih na iskustvima regulatornih tijela, pri čemu regulatorna tijela imaju slobodu da prepoznaju moguće prepreke specifične za određenu državu koje su van tog okvira. Ovih 27 uobičajenih prepreka imaju svoju tržišnu i uzročno posleđičnu dimenziju, a ogledaju se kroz:

1. Prenošnje značajne tržišne snage operatora sa značajnom tržišnom snagom sa tržišta na kojem ima značajnu tržišnu snagu na susjedno vertikalno ili horizontalno tržište;
2. Različita postupanja operatora sa značajnom tržišnom snagom, koja isti koriste kao sredstvo za zadržavanje statusa značajne tržišne snage (jačanje prepreka ulasku na određeno tržište);
3. Postupanja koja se mogu svesti pod pojam "tipičnog monopolskog ponašanja" (*textbook monopoly behaviour*).

---

¹⁰ *Revised ERG Common Position on the approach to appropriate remedies in the ECNS regulatory framework*, Final Version May 2006, ERG (06)33

Prepoznavanje mogućih prepreka razvoju tržišne konkurencije je bitno zbog mogućnosti preventivnog djelovanja na svako postupanje koje je nije u skladu sa efikasnom tržišnom konkurencijom i interesima krajnjih korisnika. Preventivno djelovanje se realizuje putem izbora adekvatnih regulatornih obaveza, koje će najbolje riješiti prepoznate prepreke razvoju konkurencije na relevantnom tržištu.

Naime, prema mišljenju Agencije, uzrok značajne tržišne snage operatora ukazuje na postojanje prepreka tržišne konkurencije u odsustvu regulacije, pa bi blagovremeno nametanje regulatornih obaveza spriječilo prenošenje značajne tržišne snage na susjedna tržišta i povećanje prepreka ulasku na tržište. Time bi se pospješio ulazak na tržište i razvoj konkurencije. Ukoliko je na tržištu mala vjerovatnoća ulaska novih operatora uslijed prednosti prvog operatora, regulatorno tijelo je u obavezi da zaštiti interese krajnjih korisnika i pospješi efikasnost operatora sa značajnom tržišnom snagom.

S tim u vezi Agencija će, u cilju sagledavanja ukupnog ambijenta na tržištu i utvrđivanja uzroka značajne tržišne snage operatora, definisati moguće strukturalne i regulatorne prepreke, kako bi bila u mogućnosti da nametne adekvatne regulatorne obaveze operatoru sa značajnom tržišnom snagom.

Takođe, na tržištima gdje je ulazak na tržište novih operatora malo vjerovatan i gdje tržišna snaga ostaje nepromjenjiva zbog prednosti prvog ulaska na tržište (*first mover advantage*), Agencija mora zaštititi korisnike od postupanja suprotno njihovim interesima i neefikasnosti operatora sa značajnom tržišnom snagom.

4.1 Tržišna dimenzija prepreka razvoju konkurencije

U regulatornoj praksi su, shodno tržišnoj dimenziji, poznata četiri slučaja, i to:

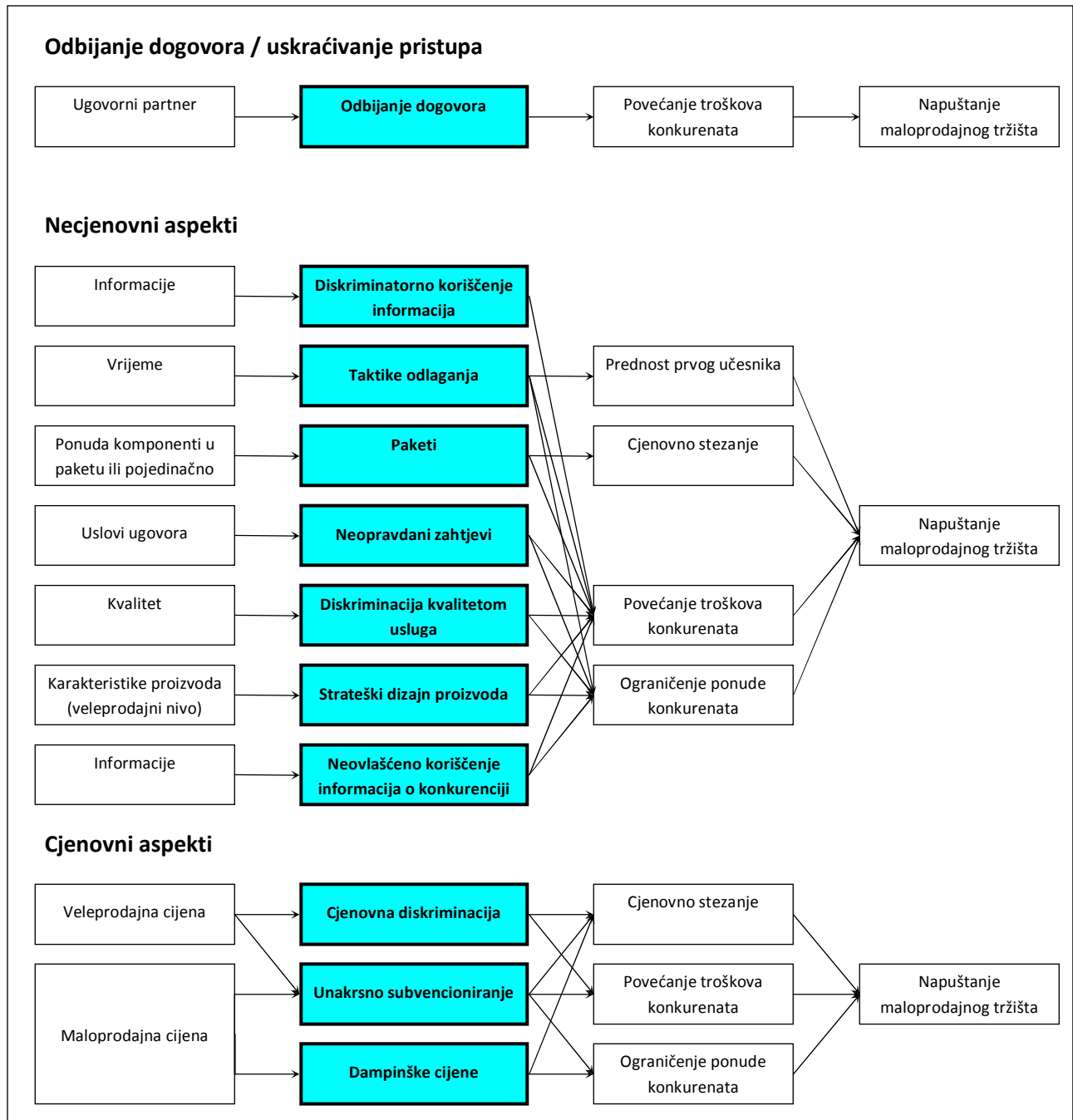
1. Vertikalno prenošenje značajne tržišne snage,
2. Horizontalno prenošenje značajne tržišne snage,
3. Značajna tržišna snaga na pojedinom/jednom tržištu,
4. Završavanje (terminacija) poziva.

4.1.1 Vertikalno prenošenje značajne tržišne snage

Vertikalno prenošenje značajne tržišne snage, koje se odnosi na operatora koji je prisutan na veleprodajnom i srodnom vertikalno povezanom maloprodajnom tržištu. Operator sa značajnom tržišnom snagom na određenom veleprodajnom tržištu nudi određene veleprodajne usluge, koje su neophodne za pružanje usluge na srodnom vertikalno povezanom maloprodajnom tržištu. Ukoliko se radi o operatoru koji ima značajnu tržišnu snagu, on može pokušati da tu tržišnu snagu prebaci sa veleprodajnog na maloprodajno tržište, čime bi sebi obezbijedio povoljan status na oba tržišta.

Regulatorna praksa u zemljama Evropske Unije prepoznaje 11 tipičnih postupanja koji se mogu podvesti pod vertikalno prenošenje značajne tržišne snage operatora:

- Odbijanje odgovora/uskraćivanje pristupa
- Diskriminirajuće korišćenje informacija ili uskraćivanje informacija
- Taktike odgađanja
- Integralni/kombinovani paketi usluga
- Nerazumni/neopravdani zahtjevi
- Diskriminacija kvalitetom usluga
- Strateški dizajn proizvoda
- Neopravdano korišćenje informacija o konkurentima
- Diskriminacija na cjenovnoj osnovi
- Unakrsno subvencioniranje
- Predatorske cijene.

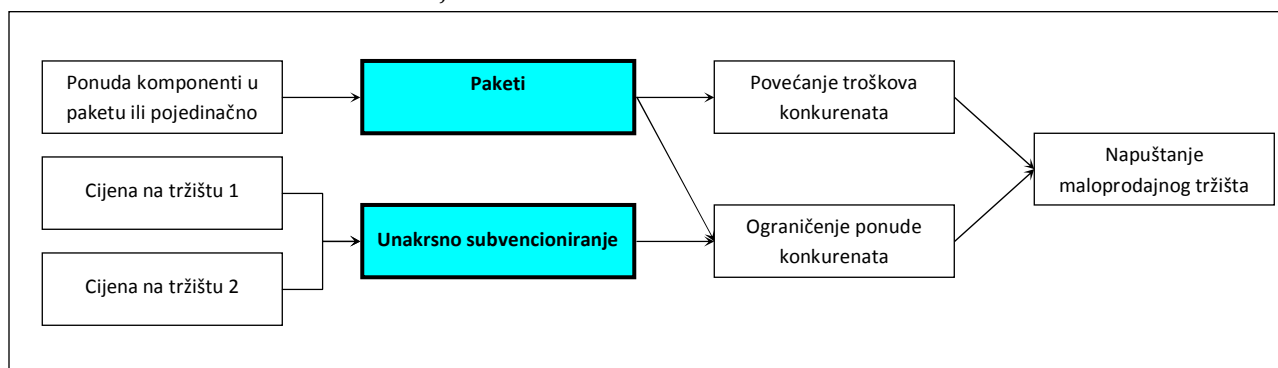

4.1.2 Horizontalno prenošenje značajne tržišne snage

Horizontalno prenošenje značajne tržišne snage, koje se odnosi na operatora koji posluje na različitim tržištima koja nisu vertikalno povezana i ima status značajne tržišne snage na jednom od njih. Pod određenim okolnostima, operator može pokušati prenijeti značajnu tržišnu snagu s jednog tržišta na kojem ima status značajne tržišne snage, na drugo, potencijalno konkurentno tržište. Horizontalno prenošenje se može realizovati između maloprodajnih, veleprodajnih ili između maloprodajnog i veleprodajnog tržišta, koji nisu vertikalno povezani.

Regulatorna praksa u zemljama Evropske Unije prepoznaje dva tipična postupanja koji se mogu podvesti pod horizontalno prenošenje značajne tržišne snage operatora:

- Integralni/kombinovani paketi usluga;
- Unakrsno subvencioniranje.

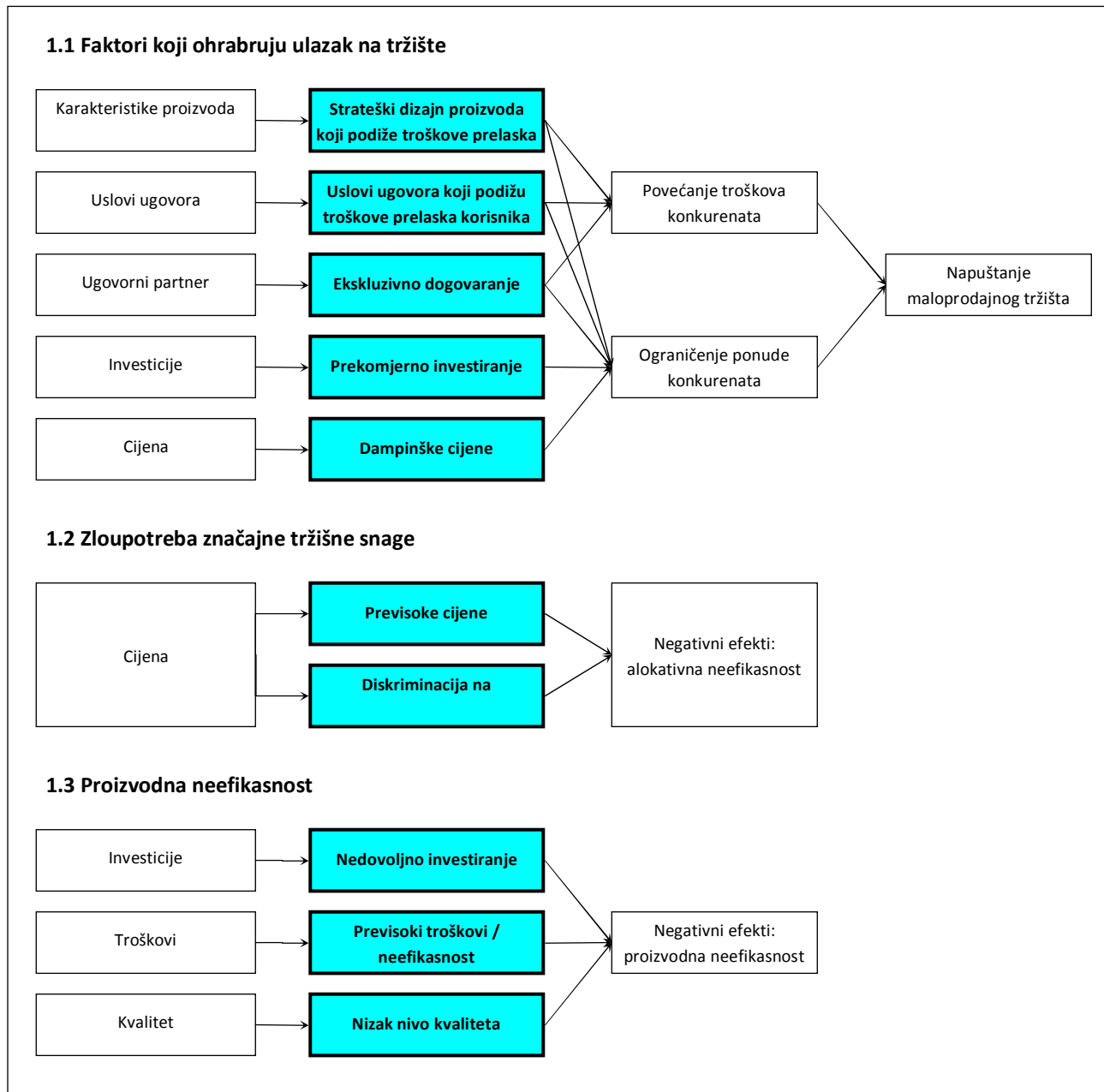
4.1.3 Značajna tržišna snaga na pojedinom/jednom tržištu

Značajna tržišna snaga na pojedinom/jednom tržištu se odnosi kako na veleprodajno, tako i na maloprodajno tržište, pri čemu operator sa značajnom tržišnom snagom može tipičnim monopolskim ponašanjem i raznim postupcima pojačati prepreke ulasku na navedeno tržište u cilju obezbjeđivanja pozicije i značajne tržišne snage. Svi navedeni postupci u krajnjem utiču na interese krajnjih korisnika.

Regulatorna praksa u zemljama Evropske Unije prepoznaje deset tipičnih postupanja operatora sa značajnom tržišnom snagom na pojedinom tržištu:

- Strateški dizajn proizvoda;
- Ugovorni uslovi koji uvećavaju troškove prelaska korisnika;
- Ekskluzivni dogovor(i);

- Prekomjerna ulaganja;
- Predatorske cijene;
- Previsoke cijene;
- Diskriminacija na cjenovnoj osnovi;
- Nedovoljna ulaganja;
- Previsoki troškovi/neefikasnost;
- Nizak kvalitet usluge.

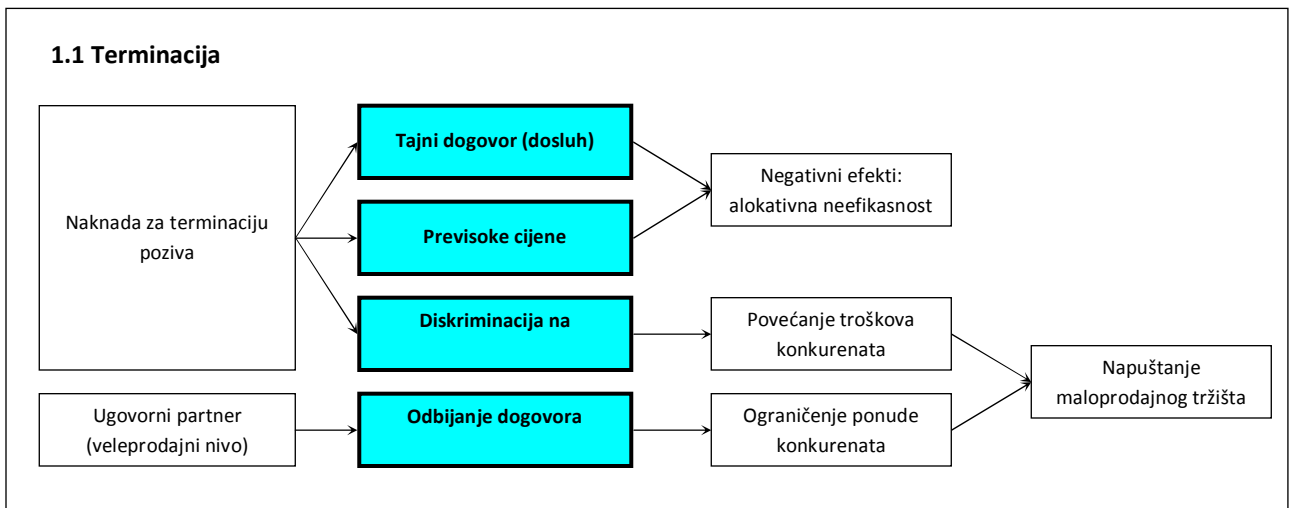

4.1.4 Završavanje (terminacija) poziva

Završavanje (terminacija) poziva odnosi se na situaciju dvostranog pristupa (tzv. *two-way access*), pri kome dvije ili više mreža pružaju istu uslugu, pa da bi krajnji korisnici različitih mreža imali međusobnu komunikaciju, potrebno je izvršiti povezivanje mreža. U cilju međusobnog povezivanja operatori pojedinih mreža dogovore veleprodajne uslove, pa se nakon toga postavljaju cijene na maloprodajnom nivou, na kojem ove mreže mogu ali i ne moraju biti konkurenti.

Regulatorna praksa u zemljama Evropske Unije prepoznaje četiri tipična postupanja operatora sa značajnom tržišnom snagom:

- Prećutni sporazum(i),
- Previsoke cijene,
- Diskriminacija na cjenovnoj osnovi,
- Odbijanje dogovora/uskraćivanje povezivanja mreža (interkonekcije).
-

4.2 Uzročno posljedična dimenzija prepreka razvoju tržišne konkurencije

Prepreka razvoju tržišne konkurencije, koja se ogledaju u određenom ponašanju operatora sa značajnom tržišnom snagom, ima uvijek određeni cilj i ogleda se u posledicama na tržištu. Uzročno posljedična dimenzija prepreka pomaže pri dinamičkom sagledavanju tržišne konkurencije i postupanja operatora sa značajnom tržišnom snagom. Regulatorna praksa prepoznaje uzročno posljedičnu dimenziju kroz elemente:

- Strateške promjenljive: cijena, kvalitet, vrijeme, informacije,...
- Postupanje: cjenovna diskriminacija, diskriminacija kvalitetom, taktike odgađanja, skrivanje/uskraćivanje informacija,...
- Posledice: povećanje troškova direktnih konkurenata, smajivanje prodaje direktnih konkurenata, istiskivanje cijene, sprečavanje ulaska/izlaska s tržišta (**eng. foreclosure**).

4.3. Prepreke razvoju konkurencije na tržištu započinjanja (originacije) poziva iz javnih komunikacijskih mreža koje se pruža na fiksnoj lokaciji

Agencija smatra da su, u odsustvu regulacije, moguće prepreke razvoju tržišne konkurencije na tržištu započinjanja (originacije) poziva iz javnih komunikacionih mreža koje se pruža na fiksnoj lokaciji.

Agencija je aktuelne i potencijalne forme vertikalnog prenošenja značajne tržišne snage podijelila u sledeće tri kategorije:

- uskraćivanje pristupa;
- prenošenje značajne tržišne snage na ne-cjenovnoj osnovi ;
- prenošenje značajne tržišne snage na cjenovnoj osnovi.

4.4. Vertikalno prenošenje značajne tržišne snage

4.4.1. Odbijanje dogovora/uskraćivanje pristupa

U evropskoj praksi odbijanje dogovora/uskraćivanje pristupa se ne odnosi samo na situaciju u kojoj operator sa značajnom tržišnom snagom u potpunosti odbija pružiti/ponuditi veleprodajnu uslugu, nego i na situaciju u kojoj je operator sa značajnom tržišnom snagom spreman ponuditi uslugu, ali pod nerazumnim/neopravdanim uslovima.

Izvor značajne tržišne snage Crnogorskog Telekom-a je široko razvijena pristupna mreža i pristup velikom broju krajnjih korisnika.

Agencija smatra da bi, Crnogorski Telekom, u odsustvu regulacije, mogao odbiti zahtjev za pregovore i uskratiti pristup usluzi započinjanja (originacije) poziva za potrebe pristupa u svrhu pružanja usluga odabira i predodabira operatora za potrebe pristupa veleprodajnim korisnicima. Na navedeni način bi Crnogorski Telekom iskoristio svoj položaj značajne tržišne snage, koji se ogleda u dostupnosti najvećem broju korisnika putem razvijene pristupne mreže i, odbijanjem pregovora ili uskraćivanjem pristupa svakom postojećem (ukidanje pristupa) i potencijalnom novom operatoru (uskraćivanje pristupa). Na ovaj način bi Crnogorski Telekom izvršio vertikalno prenošenje značajne tržišne snage na vertikalno povezano maloprodajno tržište i to na način da ostali operatori ne bi bili u mogućnosti pružati usluge krajnjim korisnicima putem usluga odabira i predodabira operatora ili da uslugom odabira i predodabira operatora ne bi bile moguće sve vrste poziva.

4.4.2. Prenošnje značajne tržišne snage na necjenovnim osnovama

4.4.2.1. Taktike odgađanja

Jedna od formi prenošenja značajne tržišne snage na necjenovnim osnovama su taktike odgađanja. Taktike odgađanja se odnose na situacije u kojima operator sa značajnom tržišnom snagom ne odbija pružanje veleprodajne usluge, ali je pruža sa zakašnjenjem u odnosu na pružanje iste svom maloprodajnom dijelu (sopstvene potrebe) ili povezanim

društvima. Na taj način veleprodajni operator dovodi postojeće potencijalne konkurente u neravnopravan položaj na vertikalno povezanom veleprodajnom i maloprodajnom tržištu, budući da je veleprodajna usluga na tržištu neophodna za pružanje usluga krajnjim korisnicima.

Agencija smatra da bi, u odsustvu regulacije, Crnogorski Telekom mogao koristiti taktike odgađanja u pregovorima s potencijalnim novim operatorima koji ulaze na tržište. Crnogorski Telekom ne bi morao da odbija da potpiše ugovor o interkonekciji i pristupu sa novim operatorima na tržištu, već bi mogao da pokuša, što je moguće više da odloži potpisivanje navedenog ugovora s ciljem očuvanja svog tržišnog učešća na pripadajućem maloprodajnom tržištu i vertikalno povezanom veleprodajnom tržištu.

4.4.2.2. Neopravdani zahtjevi

Neopravdani zahtjevi se odnose na sve uslove ugovora o pristupu i interkonekciji koji koji nisu neophodni za pružanje veleprodajne usluge, ali isto tako povećavaju troškove i vrijeme postojećih i potencijalnih konkurenata na veleprodajnom i maloprodajnom tržištu.

Crnogorski Telekom bi, u odsustvu regulacije, mogao insistirati na brojnim neopravdanim zahtjevima kojima bi mogao uticati na poslovne odluke i troškove postojećih i potencijalnih konkurenata.

U odsustvu regulacije, Crnogorski Telekom bi mogao nametnuti potencijalnim konkurentima na vertikalno povezanom veleprodajnom i maloprodajnom tržištu razne oblike neopravdanih instrumenata osiguranja plaćanja u pogledu uslova i iznosa ili neopravdano podsticati korišćenje skupljih tehnologija za pružanje usluge započinjanja (originacije) poziva i to samo iz razloga povećanja troškova postojećih i potencijalnih konkurenata.

Isto tako, u odsustvu regulacije, Crnogorski Telekom bi mogao tražiti nivo informacija o potrebama za uslugom započinjanja (originacije) poziva, iznad potrebnog i tehnički opravdanog nivoa za pružanje navedene usluge. Navedeno ponašanje Crnogorskog Telekom-a dovelo bi do povećanja troškova novog operatora i, posljedično, problema u

poslovanju i njihovog izlaska s tržišta. U navedenoj situaciji došlo bi do prenošenja značajne tržišne snage s veleprodajnog tržišta na vertikalno povezano veleprodajno i maloprodajno tržište.

4.4.2.3. Neopravdano korišćenje informacija o konkurentima

U ovom slučaju riječ je o postupcima operatora sa značajnom tržišnom snagom u kojima koristi podatke koje mu u okviru pružanja veleprodajnih usluga daju postojeći ili potencijalni konkurenti na veleprodajnoj i maloprodajnoj osnovi kao i korišćenju istih kako bi se povećali troškovi konkurenata ili smanjila zarada na vertikalno povezanom veleprodajnom i maloprodajnom tržištu.

U odsustvu regulacije Crnogorski Telekom bi mogao zatražiti određene informacije od potencijalnih konkurenata, a u vezi planiranja kapaciteta saobraćaja za potrebe pružanja usluge započinjanja (originacije) poziva. Takođe, mogao bi zatražiti informacije i o budućim kolokacijama na kojima konkurenti planiraju realizovati interkonekciju. Iz navedenih informacija bi se vrlo lako mogli prepoznati planovi konkurenata na maloprodajnom tržištu. Crnogorski Telekom bi mogao koristiti informacije novih konkurenata za potrebe svog maloprodajnog dijela (sopstvene potrebe) ili potrebe povezanih društava i to na način da pripremi posebne uslove za pojedine kategorije krajnjih korisnika da bi ih motivisao da ne promijene operatora, a što bi moglo dovesti do smanjenja maloprodajnih prihoda konkurenata.

Na navedeni način Crnogorski Telekom bi ostvario prednosti u odnosu na konkurente i to tako što bi iskoristio svoj položaj značajne tržišne snage na veleprodajnom tržištu i izvršio prenošenje značajne tržišne snage na pripadajuće maloprodajno tržište i tako doveo do povećanja troškova ostalih operatora, problema u poslovanju i mogućeg izlaska s tržišta.

4.4.2.4. Diskriminacija kvalitetom usluge

Prepreka tržišnoj konkurenciji diskriminacijom kvaliteta usluge je moguća kada operator sa značajnom tržišnom snagom utiče na povećanje troškova postojećih ili potencijalnih konkurenata ili smanjivanje zarade na veleprodajnoj ili maloprodajnoj osnovi na način da ih dovede u neravno pravan položaj kvalitetom pružanja usluge.

Osim diskriminacije na cjenovnoj osnovi Crnogorski Telekom je u mogućnosti diskriminisati ostale učesnike na tržištu i na drugim osnovama poput diskriminacije u uslovima, kvalitetu, rokovima ili informacijama. Navedeni oblici diskriminacije odnosno oblici diskriminacije koji nisu povezani s cijenama, a koji se mogu pojaviti na tržištu, takođe, direktno utiču na podizanje troškova konkurencije, odnosno mogu ostale operatore dovesti u nepovoljan položaj te ih u krajnjem i prisiliti da prestanu da nude svoje usluge na tržištu.

Agencija smatra da bi, u odsustvu regulacije, Crnogorski Telekom mogao vršiti diskriminaciju novih operatora kvalitetom usluga i to na način da nudi uslugu započinjanja (originacije) poziva koja je neophodna za pružanje veleprodajne ili maloprodajne usluge, a koja je kvalitetom lošija od usluge koju nudi svome maloprodajnom dijelu (sopstvene potrebe) ili povezanim društvima.

Postoji mogućnost da u slučaju pada mreže ili problema u mreži, Crnogorski Telekom daje prioritet sopstvenom odlaznom saobraćaju na štetu odlaznog saobraćaja novog operatora koji nude usluge krajnjim korisnicima. Na navedeni način bi moglo doći do situacije u kojoj postojeći ili potencijalni konkurent gubi povjerenje krajnjih korisnika.

Postupci diskriminacije kvalitetom usluga mogli bi dovesti do neopravdanog povećanja troškova postojećih ili potencijalnih konkurenata s posljedicom izlaska s tržišta, a što bi dovelo do zaključka da je Crnogorski Telekom izvršio prenošenje značajne tržišne snage sa veleprodajnog tržišta na vertikalno povezano maloprodajno tržište.

4.4.2.5. Diskriminatorno korišćenje informacija ili uskraćivanje informacija

Agencija smatra da bi, u odsustvu regulacije, Crnogorski Telekom mogao novim konkurentima na pripadajućem veleprodajnom i maloprodajnom tržištu, uskraćivati važne informacije i na taj način uticati na njihovu konkurentnost na maloprodajnoj osnovi. U slučaju promjena u topologiji mreže, doći će i do određenih promjena i u pružanju usluge započinjanja (originacije) poziva, pa bi Crnogorski Telekom, ako ne bude imao odgovarajuću obavezu, mogao uskratiti informacije o planiranim promjenama u mreži/topologiji mreže svojim postojećim i potencijalnim konkurentima, i tako dovesti svoj maloprodajni dio i povezana društva u povoljniji položaj na pripadajućem veleprodajnom i maloprodajnom tržištu od postojećih i potencijalnih konkurenata.

Navedenim postupcima Crnogorskog Telekom-a došlo bi do uvećanja troškova drugih operatora, a što bi dovelo do njihovog izlaska s tržišta. Na navedeni način došlo bi do vertikalnog prenošenja značajne tržišne snage Crnogorskog Telekom-a sa veleprodajnog tržišta na vertikalno povezano maloprodajno tržište.

4.4.3. Prenošnje značajne tržišne snage na cjenovnoj osnovi

4.4.3.1. Diskriminacija na cjenovnoj osnovi

Prepreka razvoju tržišne konkurencije se odnosi na politike diskriminacije na cjenovnoj osnovi, odnosno na situaciju u kojoj operator sa značajnom tržišnom snagom nudi različite cijene veleprodajne usluge, koja je nužna za pružanje određene veleprodajne ili maloprodajne usluge svom maloprodajnom dijelu (sopstvene potrebe) i povezanim društvima u odnosu na postojeće i potencijalne konkurente na pripadajućem veleprodajnom i maloprodajnom tržištu.

Operator sa značajnom tržišnom snagom je u mogućnosti da odredi različite cijene različitim operatorima fiksnih mreža za uslugu započinjanja (originacije) poziva.

U odsustvu regulacije, Crnogorski Telekom bi mogao odrediti cijenu usluge započinjanja (originacije) poziva za svoj maloprodajni dio i povezana društva koja se

razlikuje od cijene usluge započinjanja (originacije) poziva koju naplaćuje novim konkurentskim operatorima na pripadajućem veleprodajnom i maloprodajnom tržištu. U navedenom slučaju Crnogorski Telekom bi mogao iskoristiti svoju značajnu tržišnu snagu i putem diskriminacije na cjenovnoj osnovi uticati na povećanje troškova konkurencije za uslugu započinjanja (originacije) poziva, a što bi dovelo do cjenovnog stezanja profitne marže (**eng. price squeeze**) drugih operatora i njihovog izlaska s tržišta.

4.4.3.2. Unakrsno subvencioniranje

Prepreka tržišnoj konkurenciji se odnosi na situaciju u kojoj postoje dva različita tržišta i dvije različite cijene na navedenim tržištima. Operator sa značajnom tržišnom snagom na tržištu na kojem ima značajnu tržišnu snagu može, u odsustvu regulacije naplaćivati cijenu iznad nivoa troškova kako bi na pripadajućem maloprodajnom tržištu utvrđivao cijenu ispod nivoa troškova, što bi dovelo do cjenovnog stezanja profitne marže (**eng. price squeeze**) drugih operatora i na taj način izvršiti prenošenje značajnu tržišne snage sa veleprodajnog tržišta na pripadajuće maloprodajno tržište.

U odsustvu regulacije, Crnogorski Telekom bi mogao ponuditi veleprodajnu uslugu započinjanja (originacije) poziva iznad troška i na taj način uticati na povećanje troškova operatora koji koriste navedenu uslugu, a istovremeno cijene na maloprodajnoj osnovi postavi ispod troška, što bi dovelo do cjenovnog stezanja profitne marže (**eng. price squeeze**) drugih operatora, podizanja troškova konkurencije, problema u poslovanju i njihovog izlaska s tržišta. Na taj način Crnogorski Telekom bi vršio prenošenje značajne tržišne snage s veleprodajnog tržišta na vertikalno povezano maloprodajno tržište.

5. Određivanje obaveza operatorima sa značajnom tržišnom snagom, ili ukidanje ili izmjena propisanih obaveza

Saglasno Smjernicama Evropske komisije, prilikom određivanja regulatornih obaveza regulatori imaju u vidu sledeće ciljeve:

- Promovisanje konkurentnosti,
- Doprinos razvoju evropskog tržišta i
- Promovisanje interesa krajnjih korisnika.

Identifikacija operatora sa značajnom tržišnom pozicijom podrazumijeva propisivanje i nametanje ex-ante obaveza, koje treba da budu proporcionalne i adekvatne utvrđenom problemu-odstupanju od efikasne konkurencije.

Agencija smatra da se princip proporcionalnosti može zadovoljiti ako se svakom operatoru sa značajnom tržišnom snagom odrede one regulatorne obaveze koje će najbolje riješiti postojeće i potencijalne prepreke razvoju konkurencije.

Rješenjem izdatim određenom operatoru sa značajnom tržišnom snagom Agencija mora narediti preduzimanje bar jedne od mjera iz čl.44. ,45.,46., 47.,48., 49. i 50. Zakona , a koje su kako slijedi:

1. Obaveza obezbjeđivanja preglednosti, referentna interkonekciona ponuda;
2. Obaveza obezbjeđivanja jednakog tretmana-nediskriminatornost;
3. Obaveza odvajanja računovodstvenih evidencija;
4. Obaveza omogućivanja pristupa elementima mreže i njihovog korišćenja;
5. Obaveza nadzora cijena i troškovnog računovodstva;
6. Obaveza mogućnosti izbora/predizbora operatora;
7. Obaveza regulisanja cijena maloprodajnih usluga.

Nakon sprovedene analize relevantnog veleprodajnog tržišta započinjanja (originacije) poziva sa fiksne lokacije, Agencija je utvrdila da relevantno tržište nije efikasno konkurentno, odnosno da Crnogorski Telekom ima poziciju operatora sa značajnom tržišnom snagom na ovom relevantnom tržištu. Imajući u vidu zakonsku obavezu ex ante regulacije i principe proporcionalnosti i adekvatnosti aktuelnim i potencijalnim preprekama razvoju konkurencije, Agencija određuje operatoru sa značajnom tržišnom snagom sledeće regulatorne obaveze:

1. Obaveza obezbeđivanja preglednosti, referentna interkonekciona ponuda;
2. Obaveza obezbeđivanja jednakog tretmana-nediskriminatornost;
3. Obaveza odvajanja računovodstvenih evidencija;
4. Obaveza omogućivanja pristupa elementima mreže i njihovog korišćenja;
5. Obaveza nadzora cijena i troškovnog računovodstva.

5.1 Obaveza obezbeđivanja preglednosti, referentna interkonekciona ponuda

Agencija može, shodno članu 44. Zakona o elektronskim komunikacijama operatoru sa značajnom tržišnom snagom na određenom relevantnom tržištu, nametnuti obavezu preglednosti u vezi interkonekcije i pristupa, na način da učine dostupnim određene podatke, kao što su:

- 1) računovodstveni podaci;
- 2) tehničke specifikacije;
- 3) mrežne karakteristike;
- 4) rokove i uslove ponude i tražnje;
- 5) cijene.

Agencija smatra da se na tržištu započinjanja (originacije) poziva iz javnih komunikacionih mreža koje se pruža na fiksnoj lokaciji mora propisati Crnogorskom Telekom-u, kao operatoru sa značajnom tržišnom snagom, obaveza u pogledu

obezbjeđivanja preglednosti. Ova obaveza preglednosti se opredmećuje u obliku referentne interkonekcionne ponude. Referentna interkonekcionna ponuda mora biti u skladu sa objektivnim mogućnostima operatora i raščlanjena na način da drugi operatori, koji žele uslugu, neće biti u obavezi da plaćaju dodatne uslove i troškove, koji nijesu povezani sa pružanjem zahtjevane usluge.

Referentna interkonekcionna ponuda mora biti jasno definisana, i sadržati sledeće elemente:

- (1) Opšte odredbe koje tiču predmeta ponude, načina usklađivanja interkonekcionnih ugovora, primjene i važenja Referentne interkonekcionne ponude, kao i zahtjeve za postupak pregovaranja i sl.;
- (2) Opis usluga koje su predmet Referentne interkonekcionne ponude;
- (3) Ugovor o nivou relevantne usluge –**SLA (eng. Service Level Agreements)**
- (4) Arhitektura međupovezivanja i tehnički uslovi uspostavljanja interkonekcije, sinhronizacije, specifikacija protokola za interkonekciju i signalizacionih protokola i sl.;
- (5) Planiranje i naručivanje usluga interkonekcije;
- (6) Interkonekcionne tačke i interkonekcionni linkovi;
- (7) Cijene usluga interkonekcije;
- (8) Obračun plaćanja, naplata i instrumenti osiguranja plaćanja;
- (9) Kvalitet usluga;
- (10) Upravljanje, rad i održavanje usluge;
- (11) Odgovornost i naknada štete;
- (12) Povjerljivost informacija i poslovna tajna;
- (13) Rješavanje sporova.

Referentna interkonekcionna ponuda mora sadržati dio koji se odnosi na uslove korišćenja zajedničkog prostora-kolokacije, u kojem će se definisati sledeći elementi:

- (1) Opšte odredbe koje tiču predmeta ponude, vremena stupanja na snagu i važenja Referentne interkonekcionne ponude, zahtjeva i odbijanja zahtjeva za kolokaciju, postupka uspostavljanja i otkazivanja kolokacije i sl.;
- (2) Opis usluge;

(3) Tehnička realizacija koja se odnosi na tehničke uslove i pravila korišćenja kolokacijskog prostora, sigurnosne mjere u pogledu pristupa objektima operatora za interkonekciju koji pruža uslugu kolokacije;

(4) Postupci planiranja i realizacije planiranih kapaciteta i rezervacije lokacije i kolokacijskog prostora;

(5) Cijene i naknade svih usluga koje odnose na uslugu kolokacije;

(6) Obračun, naplata i instrumenti osiguranja plaćanja;

(7) Kvalitet usluga;

(8) Povjerljivost informacija i poslovna tajna i

(9) Izmjene ugovora o pružanju usluga kolokacije.

Crnogorski Telekom je u obavezi da, u roku od 90 dana od dana donošenja Rješenja o određivanju operatora sa značajnom tržišnom snagom na ovom relevantnom tržištu, dostavi Agenciji na davanje saglasnosti tekst Referentne interkonekcionog ponude, saglasno predloženom formatu Referentne ponude i i saglasno drugim regulatornim obavezama koje proističu iz analize relevantnog tržišta započinjanja (originacije) poziva iz javnih komunikacionih mreža koje se pruža na fiksnoj lokaciji.

Pored obaveze objavljivanja Referentne interkonekcionog ponude, Crnogorski Telekom je u obavezi dostavljati Agenciji (i/ili objavljivati) kvartalno detaljne izvještaje sa odgovarajućim glavnim pokazateljima efikasnosti (**eng. Key Performance Indicators-KPI**) koji se odnose na pružanje relevantne usluge. Konkretno, riječ je o vrijednostima pokazatelja koji se odnose na sledeće:

- prosječno vrijeme uspostavljanja usluge interkonekcionog linka;
- prosječno vrijeme otklanjanja kvara interkonekcionog linka i
- KPI koji se odnose na pružanje usluge zajedničkog korišćenja prostora (kolokacije).

Takođe, Agencija može naknadno zatražiti od Crnogorskog Telekomu praćenje i izvještavanje i za neke druge pokazatelje efikasnosti (**eng. Key Performance Indicators-KPI**) u zavisnosti od potreba Agencije i zahtjeva tržišta.

Agencija smatra da je proporcionalno i opravdano nametnuti obavezu obezbjeđivanja preglednosti Crnogorskom Telekom-u, kako bi se osigurala praksa da veleprodajni operator nudi usluge istog kvaliteta drugim operatorima kao i svom maloprodajnom dijelu ili povezanim društvima. Drugim riječima, nametanje ove obaveze osigurava da alternativni pružaoci usluga na osnovu transparentno objavljenih uslova veleprodajnog operatora mogu doći do zaključka o tome da li su diskriminirani rokovima, uslovima ili cijenama prilikom pružanja predmetne usluge.

Primarna funkcija obaveze obezbjeđivanja preglednosti je da druge obaveze, a naročito obavezu omogućivanja pristupa elementima mreže i njihovog korišćenja i obavezu nediskriminatornosti, učini još efikasnijim.

Sprovođenje obaveze obezbjeđivanja preglednosti omogućava Agenciji da vrši nadzor nad sprovođenjem obaveze nediskriminatornosti i identifikovanje svih oblika diskriminatornog ponašanja u pogledu rokova, uslova i cijena. Naime, navedena regulatorna obaveza je i dodatna obaveza u smjeru rješavanja svih prepreka razvoju konkurencije koje su vezane za diskriminaciju na cjenovnoj osnovi i diskriminaciju na necjenovnoj osnovi, s obzirom da je moguće utvrditi sve oblike diskriminatornog ponašanja samo onda kada su transparentno objavljeni uslovi pod kojima operator sa značajnom tržišnom snagom nudi usluge na relevantnom tržištu.

Obaveza obezbjeđivanja preglednosti je, takođe, komplementarna obavezi vođenja odvojenih računovodstvenih evidencija, koja podrazumijeva transparentnost izvještaja o troškovima i internih transfernih cijena operatora sa značajnom tržišnom snagom. Primjena obaveze obezbjeđivanja preglednosti ima za cilj da ukaže i doprinese rješavanju antikonkurentskih aktivnosti i prepreka razvoju konkurencije koje se odnose na praksu unakrsnog subvencionisanja, cjenovnu diskriminaciju i praksu cjenovnog stezanja profitne marže (**eng.Price Squeeze**) drugih operatora.

Agencija ocjenjuje da ova regulatorna obaveza ne predstavlja nikakvo dodatno opterećenje za operatora sa značajnom tržišnom snagom, već doprinosi promovisanju razvoja održive konkurencije na relevantnom tržištu.

Agencija naglašava da je Referentna interkonekciona ponuda dokument koji je podložan izmjenama, shodno promjenama na tržištu i tehnološkom razvoju.

Ako Referentna interkonekciona ponuda ne odgovara uslovima na tržištu i ovim dokumentom navedenim zahtjevima, Agencija će narediti njenu izmjenu u roku od 30 dana. Operator može i sam inicirati izmjenu Referentne interkonekcionne ponude.

Agencija može narediti mjeru dostupnosti određenim djelovima važećih ugovora o interkonekciji ili pristupu, uz poštovanje principa povjerljivosti podataka.

5.2 Obaveza obezbjeđivanja jednakog tretmana-nediskriminatornost

Agencija može, shodno članu 45 Zakona, operatoru sa značajnom tržišnom snagom na određenom relevantnom tržištu, narediti mjeru obezbjeđivanja jednakog tretmana pri pružanju usluge interkonekcije ili operatorskog pristupa.

Propisana mjera jednakog tretmana mora obezbijediti da operator sa značajnom tržišnom snagom primjenjuje suštinski jednake uslove i jednaki kvalitet pri pružanju usluge interkonekcije ili operatorskog pristupa drugim operatorima u odnosu na uslove i kvalitet koji pružaju za sopstvene potrebe i potrebe svojih povezanih društava.

Crnogorski Telekom je, kao operator sa značajnom tržišnom snagom na relevantnom tržištu, u obavezi da:

- obezbijedi jednake uslove u pogledu rokova, cijena, informacija drugim operatorima koji pružaju istovjetne usluge;
- pruža usluge i podatke drugim operatorima pod istim uslovima i istog kvaliteta u odnosu na usluge koje pruža za sopstvene potrebe ili za potrebe svojih povezanih društava;
- dostavi Agenciji ugovore o interkonekciji koji su zaključeni na osnovu Referentne interkonekcionne ponude predviđene obavezom preglednosti iz tačke 5.1. ovog dokumenta, najkasnije u roku od 10 dana od dana zaključivanja istih.

Nametanjem ove regulatorne obaveze Crnogorskom Telekom-u, kao operatoru sa značajnom tržišnom snagom na ovom relevantnom tržištu, otklanjaju se prepreke

razvoju konkurencije koje se tiču diskriminacije na cjenovnoj osnovi i diskriminacije na necjenovnoj osnovi.

Naime, Crnogorski Telekom, kao operator sa značajnom tržišnom snagom na relevantnom tržištu može, u odsustvu regulacije, sprovoditi aktivnosti koje se odnose na pružanje usluge započinjanja (originacije) poziva koje su diskriminatorne u pogledu uslova, cijena, kvaliteta i predstavljaju prepreke razvoju konkurencije na relevantnom tržištu. Takođe, operator sa značajnom tržišnom snagom može obračunavati usluge započinjanja konkurentskim operatorima po višim cijena u poređenju sa cijenama koje nudi svom maloprodajnom dijelu ili povezanim društvima, čime primjenjuje praksu cjenovnog stezanja profitne marže (*eng. price squeeze*) drugih operatora. Pored aktivnosti prenošenja značajne tržišne snage na cjenovnim osnovama, operator sa značajnom tržišnom snagom može primjenjivati i antikonkurentske taktike odgađanja, uskraćivanje informacija, insistiranje na neopravdanim zahtjevima i diskriminatorno korišćenje informacija. Ove aktivnosti dovode u neravnopravan položaj konkurentske kompanije, a u krajnjem i korisnike.

Sprovođenje obaveze nediskriminatornosti će podrazumijevati da alternativni pružaoci usluga obezbijede uslugu započinjanja poziva od veleprodajnog operatora pod istim uslovima kao i njegov maloprodajni dio ili povezana društva. Agencija vjeruje da je važno da i informacije koje operator sa značajnom tržišnom snagom dobije od alternativnih pružaoca usluga ne iskoristi za potrebe svog maloprodajnog dijela i time dovede alternativnog pružaoca usluga u neravnopravan položaj.

Obaveza nediskriminatornosti je komplementarna obavezi obezbjeđenja preglednosti. Crnogorski Telekom je u obavezi da dostavi sve ugovore o interkonekciji, kako bi Agencija mogla provjeriti poštovanje principa nediskriminatornosti.

Takođe, Agencija ocjenjuje da bi se uz ovu obavezu mogla efikasnije sprovoditi i regulatorna obaveza omogućivanja pristupa elementima mreže i njihovog korišćenja.

Na kraju Agencija konstatuje da ova regulatorna obaveza ne predstavlja nikakvo dodatno opterećenje za operatora sa značajnom tržišnom snagom, već samo kvalitativno definiše njegov odnos prema drugim operatorima na veleprodajnom tržištu.

5.3 Obaveza odvajanja računovodstvenih evidencija

Agencija može, shodno Članu 46. Zakona o elektronskim komunikacijama operatoru sa značajnom tržišnom snagom na relevantnom tržištu, narediti preduzimanje mjera u cilju odvojenog računovodstvenog praćenja poslovnih aktivnosti koje se odnose na pružanje usluga interkonekcije i operatorskog pristupa.

Nametanjem obaveze odvajanja računovodstva regulator obavezuje vertikalno integrisane operatore sa značajnom tržišnom snagom da učine transparentnim svoje veleprodajne cijene i interne transferne cijene, kako bi se moglo osigurati načelo nediskriminacije ali i spriječilo međusobno subvencioniranje između različitih aktivnosti, koje dovodi do neregularnih uslova tržišne konkurencije. Agencija može propisati metodologiju vođenja računovodstva i pravo potpunog pristupa svim relevantnim finansijskim podacima, što uključuje i podatke o prihodima ostvarenim naplatom od trećih strana. Takođe, Agencija može objavljivati ove podatke s ciljem unapređivanja transparentnosti tržišta, vodeći, pri tom vodeći računa o stepenu poverljivosti.

Crnogorski Telekom je u obavezi da pripremi i dostavi Agenciji odvojene računovodstvene evidencije, shodno Metodologiji vođenja odvojenih računovodstvenih evidencija i troškovnog računovodstva, koju će Agencija propisati nakon sprovedenog konsultativnog postupka.

Metodologija odvojenih računovodstvenih evidencija treba biti u saglasnosti sa domaćim računovodstvenim propisima, međunarodnim računovodstvenim standardima i Preporukom Evropske komisije 2005/698/Evropske komisije¹¹ o odvojenom računovodstvu i modelima troškovnog računovodstva prema regulatornom okviru za elektronske komunikacije.

U skladu sa Preporukom, svrha uvođenja obaveze računovodstvenog odvajanja je da pruži detaljne informacije o poslovnim rashodima i finansijskim rezultatima za relevantna tržišta i usluge. Prilikom pripremanja regulatornih računovodstvenih izvještaja operatori sa značajnom tržišnom snagom treba da se rukovode sledećim

---

¹¹ 7 Commission Recommendation 2005/698/EC of 19 September 2005 on accounting separation and cost accounting systems under the regulatory framework for electronic communications

principima: troškovne uzročnosti, objektivnosti i nediskriminatornosti, konzistentnosti primjene i transparentnosti. U skladu sa Preporukom Evropske komisije, operator sa značajnom tržišnom snagom treba izraditi račune dobiti i gubitka, izvještaje o angažovanom kapitalu za svaki segment obuhvaćen regulacijom, kao i izvještaje o usklađenosti regulatornih izvještaja sa zakonskim finansijskim izvještajima.

Crnogorski Telekom, kao operator sa značajnom tržišnom snagom na ovom relevantnom tržištu, dužan je da sprovede odvajanje računovodstvenih evidencija koje se odnose na uslugu originacije poziva od ostalih veleprodajnih usluga i usluga maloprodajnih tržišta. Ovo će omogućiti Agenciji provjeru poštovanja principa nediskriminatornosti u vezi sa cijenama započinjanja (originacije) poziva iz mreže Crnogorskog Telekom-a, kao i principa preglednosti svih veleprodajnih cijena po kojima Crnogorski Telekom svoje usluge pruža ostalim operatorima, kao i internih transfernih naknada po kojima Crnogorski Telekom svoje usluge pruža svome maloprodajnom dijelu i povezanim društvima.

U cilju veće efikasnosti primjene obaveza obezbjeđenja preglednosti i nediskriminatornosti, Agencija ocjenjuje neophodnim nametnuti obavezu odvajanja računovodstvenih evidencija operatoru sa značajnom tržišnom snagom. Obaveza vođenja odvojenih računovodstvenih evidencija je neophodna u smislu identifikacije antikonkurentskih aktivnosti operatora sa značajnom tržišnom snagom na relevantnom tržištu, kao što su praksa unakrsnog subvencionisanja i primjena cjenovnog stezanja profitne marže (**eng. Price Squeeze**) drugih operatora.

Polazeći od već nametnutih obaveza nediskriminatornosti i transparentnosti, Agencija ocjenjuje obavezu vođenja odvojenih računovodstvenih evidencija adekvatnom i proporcionalnom.

5.4. Obaveza omogućivanja pristupa elementima mreže i njihovog korišćenja

Agencija može, shodno članu 47. Zakona o elektronskim komunikacijama narediti preduzimanje mjera u cilju ispunjavanja svih opravdanih zahtjeva za pristup i korišćenje određenih elemenata elektronskih komunikacionih mreža i pripadajuće infrastrukture, uključujući i pristupnu mrežu.

U slučaju postojanja prepreka razvoju tržišne konkurencije koje se odnose na odbijanje zaključivanja ugovora o interkonekciji i pristupu, gdje operatori zavise od infrastrukture drugog za pružanje maloprodajnih usluga, potrebno je da Agencija postavi okvire, odnosno odredi odgovarajuće regulatorne obaveze, kako bi se onemogućilo uskraćivanje pristupa i interkonekcije ili bilo koje drugo neprihvatljivo uslovljavanje.

Pravilnik o operatorskom pristupu i interkonekciji (Sl.list CG 79/09) propisuje uslove za obezbjeđenje operatorskog pristupa i interkonekcije, prava i obaveze operatora u vezi sa operatorskim pristupom i interkonekcijom, uslove pod kojima operatori mogu ograničiti interkonekciju ili operatorski pristup.

Crnogorskom Telekom-u, koji ima značajnu tržišnu snagu na ovom relevantnom tržištu, Agencija propisuje obavezu omogućivanja pristupa elementima mreže i njihovog korišćenja. Crnogorski Telekom je obavezan da:

- 1) u dobroj namjeri pregovara sa operatorima o zahtjevima operatorskog pristupa;
- 2) omogući operatorski pristup određenim mrežnim elementima;
- 3) izvrši interkonekciju u skladu sa odredbama Pravilnika o operatorskom pristupu i interkonekciji;
- 4) ne uskrati prethodno ostvareni operatorski pristup ili korišćenje mogućnosti;
- 5) obezbijedi određene usluge na veleprodajnoj osnovi, zbog preprodaje tih usluga na maloprodajnom tržištu;
- 6) odobri otvoreni pristup tehničkim interfejsima, protokolima ili drugim tehnologijama i mogućnosti koje su nezamjenljivo potrebne za interoperabilnost usluga ili mreža, uključujući i virtualne mreže;
- 7) obezbijedi zajednički smještaj opreme ili druge oblike zajedničkog korišćenja mogućnosti infrastrukture;

- 8) obezbijedi mogućnosti koje su potrebne za obezbjeđivanje korisnicima interoperabilnosti usluga, od tačke do tačke, uključujući usluge inteligentnih mreža, distributivnih sistema ili roaminga u mobilnim mrežama;
- 9) obezbijedi pristup sistemima za podršku ili sličnim sistemima, koji su potrebni za obezbjeđivanje konkurencije prilikom vršenja usluga.

Crnogorski Telekom je dužan da pruži pristup svojoj mreži operatorima koji pružaju usluge sa dodatom vrijednošću.

Crnogorski Telekom je u obavezi da, shodno Pravilniku o operatorskom pristupu i interkonekciji, odgovori na zahtjev za operatorski pristup i interkonekciju u roku od 15 dana od dana podnošenja zahtjeva. Ukoliko zahtjev za operatorski pristup ili interkonekciju nije potpun, Crnogorski Telekom traži da podnosilac dopuni svoj zahtjev u roku od 15 dana od dana podnošenja nepotpunog zahtjeva.

Agencija smatra da je potrebno obavezati Crnogorski Telekom da obezbijedi ugovor o nivou usluge- **SLA (eng. Service Level Agreements)** za sve oblike relevantnih usluga, kao što su npr. rokovi uspostavljanja usluge, vrijeme otklanjanja kvarova. Sastavni dio svakog SLA treba da budu i odgovarajuće naknade (penali) u slučaju neispunjavanja određenih rokova u SLA. U skladu sa navedenim, Agencija smatra da Crnogorskom Telekom-u treba biti određeno pružanje ugovora o nivou usluge (SLA), koje će činiti sastavni dio predmetne Referentne ponude. Kako bi se obezbijedila primjena nametnutog nivoa SLA, Agencija predlaže određivanje obaveze Crnogorskom Telekom-u da objavljuje glavne pokazatelje efikasnosti- **KPI (eng. Key Performance Indicators)** na kvartalnoj osnovi ili na zahtjev Agencije, što je detaljno navedeno u dijelu obaveze preglednosti.

Operatorski pristup Crnogorski Telekom može ograničiti samo u slučaju da operatorski pristup nije izvodljiv iz tehničkih razloga. U tom slučaju Crnogorski Telekom je dužan da detaljno obrazloži razloge svog odbijanja zahtjeva i dostavi ih podnosiocu zahtjeva, u roku od 15 dana od dana podnošenja zahtjeva.

Operatori su dužni da zaključe ugovor o operatorskom pristupu ili interkonekciji u roku od 45 dana od dana podnošenja potpunog zahtjeva. Potpisani ugovori o operatorskom pristupu ili interkonekciji se dostavljaju Agenciji radi evidencije i ocjene usklađenosti sa Zakonom, u roku od 10 dana od dana potpisivanja.

Crnogorski Telekom mora u dobroj vjeri pregovarati sa operatorima o zahtjevima operatorskog pristupa određenim mrežnim elementima. U slučaju da se ova obaveza ne nametne Crnogorski Telekom bi mogao nametnuti potencijalnim konkurentima na vertikalno povezanom veleprodajnom i maloprodajnom tržištu razne oblike neopravdanih instrumenata osiguranja plaćanja, bankarskih garancija, u pogledu uslova i iznosa ili neopravdano podsticati korišćenje skupljih tehnologija za pružanje usluge i to samo iz razloga povećanja troškova postojećih i potencijalnih konkurenata. Isto tako Crnogorski Telekom bi mogao tražiti nivo informacija iznad potrebnog i tehnički opravdanog za pružanje relevantne usluge.

Crnogorski Telekom je u obavezi da omogući operatorski pristup određenim mrežnim elementima, na način da operatori koji žele uslugu, neće biti u obavezi da plaćaju dodatne uslove i troškove, koji nijesu potrebni za pružanje zahtijevane usluge.

Crnogorski Telekom ne smije uskratiti prethodno ostvareni operatorski pristup i interkonekciju, s obzirom da bi to imalo za rezultat povećanje troškova operatora koji su imali ostvaren pristup ili interkonekciju.

Crnogorski Telekom je u obavezi da obezbijedi određene usluge na veleprodajnoj osnovi, zbog preprodaje tih usluga na maloprodajnom tržištu;

Agencija obavezuje Crnogorski Telekom da odobri otvoreni pristup tehničkim interfejsima, protokolima ili drugim tehnologijama i mogućnosti koje su nezamjenljivo potrebne za interoperabilnost usluga ili mreža. Agencija ocjenjuje da je obaveza nužna za uspostavljanje i održavanje konkurencije na tržištu, jer bi u protivnom konkurentima bio onemogućen pristup na tržište ili ne bi mogli ponuditi uslugu istog kvaliteta na maloprodajnom tržištu.

Crnogorski Telekom je u obavezi da obezbijedi zajednički smještaj opreme ili druge oblike zajedničkog korišćenja mogućnosti infrastrukture. Osiguranjem ove obaveze, ukoliko je to tehnički izvodljivo, doprinosi se snižavanju troškova poslovanja konkurentskih kompanija kojima se pruža mogućnost zajedničkog korišćenja infrastrukture.

Agencija obavezuje Crnogorski Telekom da obezbijedi mogućnosti koje su potrebne za obezbjeđivanje korisnicima interoperabilnosti usluga, na način da osigura pružanje

relevantne uluge po fer i razumnim uslovima, a koji se ne razlikuju od uslova koje nudi svom maloprodajnom dijelu ili povezanom društvu.

Agencija obavezuje Crnogorski Telekom da obezbijedi pristup sistemima za podršku ili sličnim sistemima, kojim se pospješuje konkurencija kod pružanja relevantnih usluga.

Propisivanje obaveze omogućivanja pristupa elementima mreže i njihovog korišćenja je opravdano i proporcionalno aktuelnim i potencijalnim preprekama na ovom tržištu, jer se radi o regulatornoj obavezi koja doprinosi većem stepenu konkurencije na odgovarajućem maloprodajnom tržištu.

Agencija ocjenjuje da obaveza pristupa i korišćenja posebnih djelova mreže nije sama po sebi dovoljna da na efikasan način reguliše prepreke razvoju konkurencije na relevantnom tržištu. Drugim riječima, obaveza pristupa i korišćenja posebnih djelova mreže je komplementarna obavezi obezbjeđenja preglednosti, odnosno objavljivanja referentne interkonekcione ponude. Nadalje, obaveza nadzora cijena i troškovnog računovodstva je prateća i neophodna obaveza sa aspekta obezbjeđenja efikasne konkurencije i zaštite interesa krajnjih korisnika.

5.5. Obaveza nadzora cijena i troškovnog računovodstva

Agencija može, shodno članu 48. Zakona o elektronskim komunikacijama operatoru sa značajnom tržišnom snagom narediti preduzimanje obaveze kontrole troškova prema propisanoj metodologiji troškovnog računovodstva.

Operator kojem je naređeno preduzimanje mjera troškovne orijentacije, mora dokazati da su cijene izračunate na osnovu troškova uz prihvatljivu stopu prinosa na investiciona ulaganja. Prilikom provjeravanja ispunjavanja te obaveze Agencija može primijeniti metode troškovnog računovodstva koje su nezavisne od onih koje primjenjuje operator. Agencija može od operatora Rješenjem takođe zahtijevati, da obrazloži i po potrebi koriguje cijene, pri čemu teret eventualnog dokazivanja snosi operator.

Član 48. stav 5. Zakona propisuje da Agencija može propisati mehanizam pokrivanja troškova ili metodologiju određivanja cijena, što mora biti primjereno ciljevima

unaprijeđnja efikasnosti i održive konkurencije, ciljevima razvoja i povećanju koristi za krajne korisnike. Agencija može koristiti i upoređnja sa cijenama na uporedivim tržištima ili tržištima sa razvijenom konkurencijom, uzimajući u obzir specifičnosti domaćeg tržišta.

Svrha određivanja obaveze nadzora cijena i vođenja troškovnog računovodstva jeste osiguranje ravnopravnih transparentnih kriterijuma, kao i te kriterijuma koji podstiču razvoj konkurencije, a koje operator treba primjeniti prilikom raspodjele troškova na usluge koje pruža. Troškovno računovodstvo odnosi se na skup pravila i procedura koji osiguravaju raspodjelu troškova, prihoda, imovine, obaveza i kapitala na pojedine aktivnosti i usluge.

Model troškovnog računovodstva omogućava sprovođenje obaveze računovodstvenog razdvajanja i provjeru troškovne orijentisanosti i cijena u svrhu sprečavanja međusobnog subvencioniranja, zatim previsokih ili preniskih cijena i neefikasnog ponašanja operatora sa značajnom tržišnom snagom.

Nametanjem ove obaveze, Agencija će otkloniti prepreku razvoju konkurencije na ovom relevantnom tržištu koja se odnosi na vertikalno prenošenje značajne tržišne snage i praksu unakrsnog subvencioniranja usluga.

Naime, Crnogorski Telekom bi mogao vršiti vertikalno prenošenje značajne tržišne snage na način da cijene započinjanja (originacije) poziva utvrđuje iznad nivoa stvarnih troškova pružanja te usluge, dok usluge poziva na pripadajućem maloprodajnom tržištu utvrđuje ispod nivoa stvarnih troškova. Iz navedenih razloga ovu obavezu je neophodno nametnuti Crnogorskom Telekom-u kao operatoru sa značajnom tržišnom snagom na tržištu započinjanja (originacije) poziva.

Agencija može shodno članu 48. Zakona koristiti metodologiju "benchmarking-a" za potrebe određivanja cijena do trenutka kada Crnogorski Telekom, pomoću troškovnog modela, dokaže da je cijena relevantne usluge troškovno orijentisana ili Agencija utvrdi cijenu relevantne usluge preko svog troškovnog modela dugoročno projektovanih inkrementalnih troškova (**eng. *Long run incremental cost-LRIC***). U sprovođenju benchmarking metodologije rukovodili smo se sledećim pretpostavkama:

- Da "benchmark" koji je određen bude dovoljno veliki da predstavlja statistički značajan uzorak. Opredijelili smo se da "benchmark" predstavlja osam zemalja. Ovo omogućava da rezultati ne budu pod velikim uticajem specifičnih karakteristika bilo koje pojedine zemlje.
- Da odabrane zemlje imaju sličnosti sa Crnom Gorom. Uzeli smo u obzir dva parametra koji imaju najveći uticaj na troškove poslovanja operatora i najbolje karakterišu razlike između Crne Gore i zemalja članica Evropske unije. Parametri su sledeći:
  - (1) *GDP po glavi stanovnika* kojim se mjeri ekonomski razvoj zemlje, i blisko je povezan sa gustinom telefonskih priključaka.
  - (2) *Broj stanovnika* je blisko povezan sa mjerom ekonomije obima u okviru mreža elektronskih komunikacija.

Prilikom rangiranja zemalja EU-27 u odnosu na Crnu Goru utvrđen je broj stanovnika i GDP po glavi stanovnika za svaku od 27 zemalja Evropske unije i izračunate apsolutne varijacije za svaku zemlju i za svaki od ovih parametara u poređenju sa referentnim podacima za Crnu Goru. Zemlje su rangirane na osnovu apsolutnih varijacija svakog od parametara i na kraju je prikazan finalni redosled zemalja EU-27 na osnovu njihove opšte sličnosti sa Crnom Gorom po pitanju parametra GDP po stanovniku i parametra broja stanovnika.

Država	GDP u mlrd USD	Stanovništvo u mil	GDP/capita u USD
Letonija	33.78	2.3	14,687
Litvanija	47.34	3.4	13,924
Estonija	23.09	1.3	17,762
Malta	7.45	0.4	18,625
Slovačka	94.96	5.4	17,585
Bugarska	49.9	7.7	6,481
Slovenija	54.61	2.0	27,305
Kipar	21.27	0.8	26,588
Mađarska	154.67	10.1	15,314
Češka	216.48	10.3	21,017

Portugal	242.68	10.6	22,894
Rumunija	200.07	21.6	9,263
Poljska	526.96	38.1	13,831
Finska	271.28	5.3	51,185
Austrija	416.38	8.3	50,166
Grčka	356.79	11.1	32,143
Belgija	497.58	10.5	47,389
Danska	342.67	5.4	63,457
Španija	1,604.17	44.1	36,376
Luksemburg	54.26	0.5	108,520
Irska	281.77	4.3	65,528
Švedska	480.02	9.1	52,749
Italija	2,293.00	58.8	38,997
Holandija	860.34	16.3	52,782
Francuska	2,853.10	61.3	46,543
Njemačka	3,652.80	82.4	44,330
Velika Britanija	2,645.60	60.6	43,657
Crna Gora	4.52	0.6	7,533

Tabela: Osnovni statistički podaci za države članice Evropske unije (EU 27)

Izvor: Podaci Svjetske banke koji se odnose na 2008.god.

Država	Parametar:GDP/capita		Parametar:Stanovništvo		Opšta sličnost EU zemalja sa Crnom Gorom	
	Apsolutni iznos varijacije parametra GDP/capita zemlje u poredjenju sa podacima za Crnu Goru	Rang zemlje na osnovu iznosa apsolutne varijacije parametra GDP/capita	Apsolutni iznos varijacije parametra stanovništvo zemlje u poredjenju sa podacima za Crnu Goru	Rang zemlje na osnovu iznosa apsolutne varijacije parametra stanovništvo	Statistički	Finalni redosled po sličnosti prema oba parametra
Letonija	0.95	5	2.83	6	5.75	1
Litvanija	0.85	4	4.67	7	6.15	2
Estonija	1.36	8	1.17	4	8.08	3
Malta	1.47	9	0.33	2	9.01	4
Slovačka	1.33	7	8.00	10	10.63	5

Bugarska	0.14	1	11.83	12	11.88	6
Slovenija	2.62	13	2.33	5	13.21	8
Kipar	2.53	12	0.33	3	12.00	7
Mađarska	1.03	6	15.83	15	16.93	9
Češka	1.79	10	16.17	16	19.01	10
Portugal	2.04	11	16.67	18	19.97	11
Rumunija	0.23	2	35.00	21	35.06	20
Poljska	0.84	3	62.50	22	62.57	22
Finska	5.79	22	7.83	9	23.35	13
Austrija	5.66	21	12.83	13	24.61	14
Grčka	3.27	14	17.50	19	22.41	12
Belgija	5.29	20	16.50	17	25.93	15
Danska	7.42	25	8.00	10	26.25	16
Španija	3.83	15	72.50	23	74.04	23
Luksemburg	13.41	27	0.17	1	27.00	18
Irska	7.70	26	6.17	8	26.72	17
Švedska	6.00	23	14.17	14	27.01	19
Italija	4.18	16	97.00	24	98.31	24
Holandija	6.01	24	26.17	20	35.51	21
Francuska	5.18	19	101.17	26	102.94	26
Njemačka	4.88	18	136.33	27	137.52	27
Velika Britanija	4.80	17	100.00	25	101.43	25

Tabela: Stepenu opšte sličnosti Crne Gore sa državama članicama EU27 u pogledu stat. parametara

Izvor: Podaci Svjetske banke koji se odnose na 2008.god.

Agencija je utvrdila “benchmark” uzorak odabirom 8 zemalja koje su najbližije Crnoj Gori prema stepenu ošte sličnosti sa Crnom Gorom u pogledu parametra broja stanovnika i parametra visine GDP/capita.

R.B	Država	Stanovništvo u mil.	GDP/capita u USD
1	Letonija	2.3	14,687
2	Litvanija	3.4	13,924
3	Estonija	1.3	17,762
4	Malta	0.4	18,625
5	Slovačka	5.4	17,585
6	Bugarska	7.7	6,481
7	Slovenija	2.0	27,305
8	Kipar	0.8	26,588
9	Prosjek	2.9	17,869.4
10	Crna Gora	0.6	7,533
11	Apsolutna varijacija u odnosu na prosjek benchmark" zemalja	385.42%	137.20%

Izvor: Podaci Svjetske banke koji se odnose na 2008.god.

Budući da je u statističkoj analizi najčešća mjera "prosjeaka" srednja vrijednost - aritmetička sredina, Agencija je odlučila izračunati istu u slučaju navedenih „benchmark“ država.

1) Cijena polaznih poziva u okviru mrežnog koda pristupne tačke

Agencija je u procesu izračunavanja cijene usluge polaznih poziva u okviru mrežnog koda pristupne tačke koristila metodu referentnih vrijednosti (**eng. Benchmark**) na osnovu podataka iz 14-tog Izvještaja Evropske komisije o razvoju tržišta elektronskih komunikacionih usluga¹².

¹² 14 th EC progress report on the single european electronic communications market.

R.B	Država	Cijene polazih poziva u okviru mrežnog koda pristupne tačke u € c/min
1	Litvanija	1.56
2	Estonija	0.55
3	Malta	1.27
4	Slovačka	0.87
5	Bugarska	1.18
6	Slovenija	0.75
7	Kipar	0.31
8	Benchmark prosjek	0.93
11	EU prosjek	0.57
12	Crna Gora	2.25

Na osnovu podataka o cijenama uporedivih zemalja Agencija je izračunala "benchmark" prosjek na više različitih načina:

- prosjek cijena koje važe u "benchmark" zemljama i
- prosjek cijena EU-27 zemalja.

Izračunavanjem aritmetičke sredine cijena usluge polazih poziva u okviru mrežnog koda pristupne tačke u "benchmark" zemljama, dobija se cijena od 0,93 €/min.

Imajući u vidu činjenicu da utvrđena cijena u iznosu od 0,93 €/min je značajno niža od postojeće cijene Crnogorskog Telekom-a, Agencija predlaže da se do ciljne cijene dođe postupkom linearnog smanjivanja cijene faznim pristupom (*eng. Glide path*).

	Važeća cijena polaznih poziva u okviru mrežnog koda pristupne tačke	Cijena koja stupa na snagu danom objavljivanja Referentne interkonekcione ponude	Cijena koja će se primijeniti nakon 12 mjeseci od dana stupanja na snagu Rješenja
Cijena u €c/min	2.25	1.59	0,93

2) Cijena nacionalnog polaznog poziva

Agencija je u procesu izračunavanja cijene usluge nacionalnog polaznog poziva koristila metodu referentnih vrijednosti (**eng. Benchmark**) na osnovu dostupnih cijena iz 14-tog Izvještaja Evropske komisije o razvoju tržišta elektronskih komunikacionih usluga¹³.

R.B	Država	Cijena nacionalnog polaznog poziva u €c/min
1	Letonija	1.14
2	Estonija	0.81
3	Malta	1.27
4	Slovačka	1.33
5	Bugarska	1.38
6	Slovenija	1.04
7	Kipar	0.55
8	Benchmark prosjek	1.07
11	EU prosjek	0.86
12	Crna Gora	2.7

Izračunavanjem aritmetičke sredine cijena usluge nacionalnog polaznog poziva u „benchmark“ zemljama, dobija se cijena od 1,07 €c/min.

¹³ 14 th EC progress report on the single european electronic communications market.

Imajući u vidu činjenicu da utvrđena cijena u iznosu od 1,07 €/min značajno niža od postojeće cijene Crnogorskog Telekom-a, Agencija predlaže da se do ciljne cijene dođe postupkom linearnog smanjivanja cijene faznim pristupom (**eng. *Glide path***).

Važeća cijena nacionalnog polaznog poziva	Cijena koja stupa na snagu danom Referentne ponude	objavljanja interkonekcion	Cijena koja će se primijeniti nakon 12 mjeseci od dana stupanja na snagu Rješenja
Cijena u €/min	2.7	1.88	1.07

Broj: 0303-382/74

Podgorica, 12.11.2010.god.

6. Dodatak – Mišljenje Uprave za zaštitu konkurencije

Crna Gora
Uprava za zaštitu konkurencije

Crna Gora AGENCIJA ZA ELEKTRONSKE KOMUNIKACIJE I POŠTANSKU DJELATNOST PODGORICA			
Primljeno:	Org. jed.	Brz.	Vrijednost
14.5.2010	0102	1196/3	

Broj: 01 – 77/2
Podgorica, 14.05.2010. godine

AGENCIJA ZA ELEKTRONSKE KOMUNIKACIJE
I POŠTANSKU DJELATNOST

PODGORICA

Predmet: Mišljenje o analizama relevantnih tržišta

Agencija za elektronske komunikacije i poštansku djelatnost dostavila je, dana 29.03.2010.godine, Upravi za zaštitu konkurencije na mišljenje, sljedeće nacрте analiza:

- Analiza relevantnog tržišta pristupa javnoj telefonskoj mreži na fiksnoj lokaciji za fizička i pravna lica;
- Analiza tržišta poziva koji potiču iz javne telefonske mreže i koji se pružaju na fiksnoj lokaciji- veleprodajni nivo;
- Analiza relevantnog tržišta poziva koji završavaju u individualnim javnim telefonskim mrežama i koji se pružaju na fiksnoj lokaciji-veleprodajni nivo;
- Analiza relevantnog tržišta terminalnih ili zaključnih segmenata iznajmljenih linija-veleprodajni nivo i
- Analiza relevantnog tržišta poziva koji završavaju u individualnim mobilnim mrežama-veleprodajni nivo.

Svetozara Markovića, br.26, 81000 Podgorica
TEL: (+382) 20 239 010 ; (+382) 20 239 024; FAX: (+382) 20 239 015
<http://www.uzzk.gov.me>

Nacrti Analize tržišta pristupa infrastrukturi mreže na nivou veleprodaje (uključujući zajednički ili potpuno razvezani pristup na utvrđenoj lokaciji) i Analize relevantnog tržišta širokopojasnog pristupa na nivou veleprodaje su naknadno dostavljene Upravi, u elektronskoj formi, dana 22.04.2010.godine.

Pravni osnov za davanje mišljenja Uprave za zaštitu konkurencije, na navedene analize, predstavljaju odredbe člana 6b Zakona o zaštiti konkurencije („Službeni list Crne Gore”, br. 69/05 i 37/07), kao i odredbe Poglavlja 5 Zakona o elektronskim komunikacijama („Službeni list Crne Gore”, broj 50/08, 53/09 i 70/09), posebno člana 41, stav 1 istog zakona. Pored toga, Uprava za zaštitu konkurencije je sa Agencijom za elektronske komunikacije i poštansku djelatnost potpisala Sporazum o saradnji na području obezbjeđenja konkurencije i predupređenja štetnih efekata, nedostatka konkurencije na tržištu usluga elektronskih komunikacija, koji je potpisan dana 28.04.2009.godine.

S tim u vezi, Uprava za zaštitu konkurencije, na osnovu komparativne analize predloženih nacрта analiza tržišta sa odredbama Zakona o zaštiti konkurencije i odredbama člana 73. Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju (u daljem tekstu:SPP), kao relevantnim odredbama pravnog poretka Evropske Unije na području konkurencije (*Competition Acquis*), na predložene nacрте analiza daje sljedeće

MIŠLJENJE

Predloženi nacrti analiza, i to:

- Analiza relevantnog tržišta pristupa javnoj telefonskoj mreži na fiksnoj lokaciji za fizička i pravna lica;
- Analiza tržišta poziva koji potiču iz javne telefonske mreže i koji se pružaju na fiksnoj lokaciji- veleprodajni nivo;
- Analiza relevantnog tržišta poziva koji završavaju u individualnim javnim telefonskim mrežama i koji se pružaju na fiksnoj lokaciji-veleprodajni nivo;
- Analiza relevantnog tržišta terminalnih ili zaključnih segmenata iznajmljenih linija-veleprodajni nivo;
- Analiza relevantnog tržišta poziva koji završavaju u individualnim mobilnim mrežama-veleprodajni nivo;
- Analiza tržišta pristupa infrastrukturi mreže na nivou veleprodaje (uključujući zajednički ili potpuno razvezani pristup na utvrđenoj lokaciji) i
- Analiza relevantnog tržišta širokopojasnog pristupa na nivou veleprodaje

su urađeni u skladu sa odredbama Zakona o elektronskim komunikacijama, kao i u skladu sa odredbama Odluke o relevantnim tržištima usluga i relevantnom geografskom tržištu („Službeni list Crne Gore”, br.29/09).

Uprava za zaštitu konkurencije smatra:

- da je definicija relevantnih tržišta usluga i relevantnog geografskog tržišta u skladu sa važećim i u prethodnom tekstu navedenim pravnim osnovom;
- da iz nacрта analiza proizlazi da je Agencija za elektronske komunikacije i poštansku djelatnost kod svih analiza pravilno i potpuno primjenila sve kriterijume, koji se koriste za definiciju relevantnog tržišta na području konkurencije, kao i kriterijume i analize koje se koriste kod analize potencijalnih ograničavanja konkurencije;
- da je definicija operatera sa značajnom snagom, kako na osnovu pojedine analize tako i analiza u cjelini, u skladu sa gore pomenutim pravnim osnovom;
- da se obaveze za operatere sa značajnom snagom, koje su određene po pojedinim analizama i analizama u cjelini, zasnivaju na odredbama zakona, na realnoj analizi pojedinačnog relevantnog tržišta i na realnoj procjeni proporcionalnosti obaveza sa neophodnim uslovima za uspostavljanje potrebnog stepena konkurencije, kako na pojedinom relevantnom tržištu, tako i na svim tržištima zajedno.

Pored toga, Uprava za zaštitu konkurencije dodatno mora da konstatuje:

- Cilj odredbi Zakona o elektronskim komunikacijama je uspostavljanje uslova za stvaranje potrebnog stepena konkurencije i u vezi sa tim „*ex ante*” regulacije i ovim zakonom i Odlukom o relevantnim tržištima usluga i relevantnom geografskom tržištu, na opredijeljenim relevantnim tržištima. Međutim, u slučaju nastanka potencijalne zloupotrebe dominantnog položaja i/ili ograničavajućeg sporazuma, kao i potencijalne koncentracije, a u slučaju da uslovi na tržištu nijesu jednaki onima koji su i kako su opredijeljeni u gore navedenim analizama, Uprava za zaštitu konkurencije, kod sprovođenja postupka, nije vezana za definicije koje proizlaze iz predloženih analiza, iako Uprava za zaštitu konkurencije na iste daje pozitivno mišljenje;

- stanovište iz predhodnog stava zasniva se na odredbama Zakona o zaštiti konkurencije, kao i drugih pravnih akata, naročito odredbi SPP-a, koji Upravi za zaštitu konkurencije nalažu da, u svakom slučaju (osim u slučajevima kontrole koncentracija po skraćenom postupku), samostalno definiše relevantno tržište, utvrđuje definicije relevantnog tržišta i koncentracije snaga na tržištu, pogotovu imajući u vidu potencijalne razlike između veleprodajnih i maloprodajnih odnosa, razvoj i razlike između *ex ante* regulacije i *ex post* nadzora, a posebno razlika između operatera sa značajnom snagom i dominantnih učesnika na tržištu.

DIREKTOR

Miodrag Vujić

Svetozara Markovića, br.26, 81000 Podgorica
TEL: (+382) 20 239 010 ; (+382) 20 239 024; FAX: (+382) 20 239 015
<http://www.uzzk.gov.me>